

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

**Τίτλος: Η κοινωνική ενσωμάτωση Πακιστανών μεταναστών στην Αλίαρτο
Βοιωτίας.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παπαγεωργίου Βασιλική

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Γαζή Φωτεινή, Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα
Σπυριδάκης Εμμανουήλ, Αναπληρωτής Καθηγητής
Βεντούρα Λίνα, Καθηγήτρια

Κόρινθος, Μάιος 2016

Copyright © Παπαγεωργίου Βασιλική, 2016.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΡΟΣ Α – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	9
1.1 Μετανάστευση – Η ιστορία της μετανάστευσης	9
1.2 Μετανάστευση και Ευρωπαϊκός Νότος	9
1.3 Ύπαιθρος.....	11
1.3.1 Οι μετανάστες στις αγροτικές περιοχές της Νότιας Ευρώπης.....	11
1.4.2 Οι μετανάστες στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας	11
1.5 Αποσαφηνίσεις για τη μετανάστευση	13
1.5.1 Ορισμοί και διακρίσεις της μετανάστευσης	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ	19
2.1 Η μεταναστευτική πολιτική	19
2.1.1 Ευρωπαϊκοί προσδιοριστικοί παράγοντες της μεταναστευτικής πολιτικής	20
2.1.2. Ενταξιακά καθεστώτα	24
2.2 Κοινωνική ενσωμάτωση και κοινωνική ένταξη.....	25
2.2.1 Από την κοινωνική ενσωμάτωση στην κοινωνική ένταξη	27
2.2.2 Κοινωνική Ενσωμάτωση – αποσαφηνίσεις.....	28
2.3 Μοντέλα ενσωμάτωσης.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – ΑΣΙΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	31
3.1 Ασιατική Μετανάστευση	31
3.1.1 Παράγοντες εξώθησης μεταναστών από την Ασία	31
3.1.2 Διαδρομές και κόστος μεταφοράς των μεταναστών	31
3.1.3 Η παρουσία των Ασιατών Μεταναστών στην Ελλάδα	32
3.2 Πακιστανική Μετανάστευση	34
3.2.1. Το Πακιστάν γεωγραφικά.....	34
3.2.2 Πακιστανική μετανάστευση	34
3.2.3 Πακιστανοί μετανάστες στην Ελλάδα – χαρακτηριστικά	36
ΜΕΡΟΣ Β – ΈΡΕΥΝΑ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	39
4.1 Σκοπός της έρευνας – τοποθέτηση του προβλήματος.....	39
4.2 Η διαδρομή προς τη κατάληξη του θέματος	41

4.3 Η πληθυσμιακή ομάδα	42
4.4 Ο τόπος και ο χρόνος	43
4.5 Οδηγός συνέντευξης – διεξαγωγή της συνέντευξης	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 – ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	47
5.1 Εισαγωγή.....	47
5.2 Το προφίλ των ερωτώμενων	48
5.3 Ο ιδιωτικός βίος και η καθημερινότητα.....	54
5.4 Ο δημόσιος βίος και η αλληλεπίδραση με την κοινωνία	61
5.5 Το δέσιμο με τον τόπο και η προσωπική στρατηγική.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	74

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα, πραγματεύεται το φαινόμενο της κοινωνικής ενσωμάτωσης μεταναστών και τα χαρακτηριστικά της. Ειδικότερα διερευνάται αν υφίσταται κοινωνική ενσωμάτωση στην ομάδα μελέτης. Την ομάδα μελέτης την αποτελούν Πακιστανοί μετανάστες που διαβιούν στην Αλίαρτο Βοιωτίας. Οι παράγοντες που την επηρεάζουν ποικίλλουν: είναι το νομικό καθεστώς, το φύλο, η καταγωγή, η θρησκεία, η προσωπική στρατηγική των υποκειμένων και οι αμφίδρομες σχέσεις που προκύπτουν με την τοπική κοινωνία. Εκφάνσεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης συναντάμε στην ισότιμη πρόσβαση των μεταναστών με αυτή των γηγενών, σε αγαθά και υπηρεσίες. Επιτυχής ενσωμάτωση μεταναστών σημαίνει ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και πολιτική ζωή της χώρας υποδοχής με ταυτόχρονο αλληλοσεβασμό των διαφορετικών πολιτισμικών προτύπων (γλώσσα και θρησκεία), κοινωνική αποδοχή των μεταναστών από την τοπική κοινωνία, αρμονική και δημιουργική συνύπαρξη των μεταναστών με του γηγενείς, συμμετοχή – ατομική ή συλλογική – των αλλοδαπών σε θεσμούς και η δυνατότητα, μέσω αυτών, επηρεασμού αποφάσεων που σχετίζονται με τα συμφέροντά τους (Έμκε – Πουλοπούλου, 2007: 446). Η κοινωνική ενσωμάτωση δεν είναι μια γραμμική διαδικασία. Η διάρκειά της, και ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσεται, διαφοροποιείται ανά κοινότητα και ανά περίπτωση. Η έρευνά μας ήταν ποιοτική. Πραγματοποιήθηκαν έξι ημι – δομημένες συνεντεύξεις εις βάθος, με τη βοήθεια διερμηνέα όπου θεωρούταν απαραίτητο.

Λεξεις κλειδιά: μετανάστες, κοινωνική ενσωμάτωση, πρόσβαση, νομικό καθεστώς, τοπική κοινωνία, γηγενής πληθυσμός

ABSTRACT

The research that you are reading, deals with the phenomenon of immigrants' social integration and its characteristics. In a second level, it is investigated whether or not social integration exists for the members of the selected focus group. The focus group is consisted of immigrants from Pakistan who live in Aliartos, Viotia. The factors that affect social integration vary. Indicatively, some factors could be legal status, sex, origin, religion, personal approach of the immigrants, as well as bidirectional relationships that are formed with the local community. We can find expressions of social integration in equal access of immigrants and aboriginal population to goods and services. Successful integration means: equal participation in social, economical, cultural and political life of the country with parallel mutual respect for the different cultural models (language and religion), social acceptance from the local community, harmonious and creative coexistence of the immigrant and aboriginal population, participation of the foreigners- individually or collectively- to the institutions and the possibility, through them, to affect decisions that are related to their interests (Emke - Pouloupoulou). Social integration is not a lineal process. The duration and ways, in which it evolves, varies between different communities and occasions. The research that took place was qualitative. There were held six half-structured in depth interviews, with the assistance of an interpreter when needed.

Key words: immigrants, social absorption, access, legal status, local community, native population

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ιστορίας. Είναι φαινόμενο πολυδιάστατο, αρκετά περίπλοκο και δύσκολο ως προς την κατανόηση του. Έχει υποστεί αρκετές αλλαγές και μεταβολές στη πάροδο του χρόνου, και η ιστορία του και η καταγωγή βρίσκεται σε παράλληλη διαδρομή με αυτή του ανθρώπου και της ύπαρξής του.

Η παρούσα διπλωματική εργασία στοχεύει αφενός στην θεωρητική παρουσίαση/διερεύνηση της μετανάστευσης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών και αφετέρου στην έρευνα για τη διαπίστωση της ύπαρξης κοινωνικής ενσωμάτωσης ή μη, στην ομάδα μελέτης που την αποτελεί μια ομάδα Πακιστανών μεταναστών που διαβιεί στο χωριό της Αλιάρτου, στον νομό Βοιωτίας.

Οι μετανάστες Πακιστανικής καταγωγής αποτελούν μια σχετικά πολυάριθμη πληθυσμιακά μεταναστευτική ομάδα που είναι εγκαταστημένη αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και ιδίως στην περιφέρεια. Ο μη νόμιμος τρόπος εισόδου στην χώρα και κατά συνέπεια το νομικό καθεστώς των περισσότερων μεταναστών με Πακιστανική καταγωγή, έχει δυσχεράνει τη συλλογή πληροφοριών και κατ' επέκταση την ερευνητική προσέγγισή τους

Η πακιστανική εισροή στην Ελλάδα αποτελεί μέρος της Ασιατικής Μετανάστευσης προς την Ευρωπαϊκή ήπειρο. Τα τελευταία χρόνια η συγκεκριμένη ροή έχει ενδυναμωθεί και οι ρυθμοί της έχουν αυξηθεί. Στον ελλαδικό χώρο υπάρχουν και άλλες κοινότητες που προέρχονται από την ήπειρο της Ασίας. Η κάθε κοινότητα είναι διαφορετική και μοναδική με δικά της χαρακτηριστικά η κάθε μια. Όπως η Πακιστανική κοινότητα έτσι και άλλες ασιατικές κοινότητες που διαβιούν στην Ελλάδα, όπως η Κινέζικη, Ινδική, Μπαγκλαντεσιανή δεν έχουν μελετηθεί. Ωστόσο η Πακιστανική κοινότητα παρόλο που έχει μια διαμονή στην Ελλάδα, κατατάσσεται στις κατηγορίες με τις λιγότερες καταγεγραμμένες πληροφορίες και ισχνή ελληνική βιβλιογραφία. Σε αυτό το πλαίσιο πραγματοποιείται προσπάθεια για τη μελέτη της Πακιστανικής Κοινότητας.

Το ερευνητικό ερώτημα συνίσταται στο αν η ομάδα που ερευνάται έχει χαρακτηριστικά και στοιχεία κοινωνικής ενσωμάτωσης ή όχι. Πιο συγκεκριμένα, μελετώνται έξι άνδρες πακιστανικής καταγωγής, που μένουν σε αγροτική περιοχή της Ελλάδος και συγκεκριμένα στην Αλιάρτο Βοιωτίας.

Η εργασία συνοπτικά είναι χωρισμένη σε δυο μέρη, το θεωρητικό και το εμπειρικό. Στο θεωρητικό μέρος, υπάρχουν κεφάλαια που διασαφηνίζουν την ιστορία και τον ορισμό της μετανάστευσης από τη μια και από την άλλη γίνεται μια προσπάθεια να δοθεί ένα σαφές επεξηγηματικό πλαίσιο της κοινωνικής ενσωμάτωσης και η υιοθέτησή της ως εργαλείο για έρευνα και την ανάλυση των δεδομένων.

Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί μια ποιοτική έρευνα. Ο πληθυσμός του δείγματος αποτελείται από έξι υποκείμενα, άντρες στο φύλο, που πλειοψηφικά κατάγονται από την ίδια περιοχή. Παρακάτω παρατίθεται η μεθοδολογία αναλυτικότερα. Η πηγή των δεδομένων ήταν οι ποιοτικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις εις βάθος, που διεξήχθησαν σε τρεις φάσεις. Υπήρξε η βοήθεια ανθρώπου κλειδί, που με τη βοήθειά του και τη συμβολή του, προστέθηκαν στην έρευνα και οι υπόλοιποι συνεντευξιαζόμενοι.

Τέλος, όπως θα διαπιστωθεί και παρακάτω, κατά τη διάρκεια της ανάλυσης των αποτελεσμάτων, παρατίθενται ορισμένα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις και από αυτά που έχουν ειπωθεί από τα ίδια τα υποκείμενα. Στόχος είναι με αυτό τον τρόπο να αναδειχθεί ο λόγος των υποκειμένων και ταυτόχρονα να αποτυπωθεί όσο το δυνατόν καλύτερα γίνεται η κατάσταση που βιώνουν αναφορικά με τη διαδικασία της ενσωμάτωσης. Τα λεγόμενα των υποκειμένων έχουν αναπαραχθεί αυτούσια, χωρίς να έχουν δεχθεί διορθώσεις ή άλλου είδους επεμβάσεις, με αποτέλεσμα σε κάποια σημεία ο λόγος να είναι ασύντακτος με συχνά γραμματικά λάθη.

ΜΕΡΟΣ Α – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

1.1 Μετανάστευση – Η ιστορία της μετανάστευσης

Στη σύγχρονη εποχή, τα ευρωπαϊκά κράτη που παραδοσιακά έστελναν πληθυσμούς προς τις «νέες» ηπείρους, γίνονται χώρες υποδοχής μεταναστών. Η μετανάστευση εξελίσσεται και οι μετακινήσεις εντός της Ευρώπης παίρνουν άλλη τροπή. Η μετανάστευση είναι κυρίως οικονομική και έχει οικονομικά χαρακτηριστικά και κίνητρα. Αρχικά κατευθύνεται προς βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Το φαινόμενο αποκτά μεγαλύτερη έκταση και μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπου υφίσταται ευρωπαϊκή οικονομική ανόρθωση. Εκείνη τη περίοδο η μετακινήσεις πέρα από μαζικότερες ήταν πιο οργανωμένες και βασίζονταν κατά ένα μεγάλο ποσοστό σε διακρατικές συμφωνίες.

Επόμενες σημαντικές και καθοριστικές χρονολογικά στιγμές, που έδωσαν νέα διάσταση στη μετανάστευση, ήταν η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η πτώση των καθεστώτων των χωρών του Σοβιετικής Ένωσης (1989 – 1990). Η πετρελαϊκή κρίση προκάλεσε ύφεση και επηρέασε το σκηνικό της μετανάστευσης.

1.2 Μετανάστευση και Ευρωπαϊκός Νότος

Κατά τη δεκαετία του 1980 παρατηρείται μια αλλαγή ως προς τις κλασσικές χώρες προορισμού. Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης, αλλάζουν ρόλο και από χώρες αποστολής αποτελούν νέο προορισμό και μετατρέπονται σε χώρες υποδοχής μεταναστευτικού πληθυσμού. Η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία και η Πορτογαλία δέχτηκαν μεταναστευτικές εισροές από την Ανατολική Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και την Αφρική.

Η σημαντική αυτή αλλαγή στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και η αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού, οφείλεται στη γεωγραφική θέση τους, στα εύκολα προσπελάσιμα σύνορα τους και τις εκτεταμένες ακτογραμμές τους. Επιπλέον, η μετατροπή των χωρών αυτών σε τελικό προορισμό τους συνδέονται με τις αλλαγές που σημειώθηκαν στις χώρες προέλευσής τους, στις αλλαγές και προϋποθέσεις που δημιουργήθηκαν για την είσοδο και εγκατάσταση των μεταναστών.

Στη συνέχεια μια σειρά από παράγοντες, συνθήκες, συγκυρίες και εξελίξεις στο οικονομικό χώρο του Ευρωπαϊκού Νότου, δόμησαν ένα νέο πλαίσιο που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μετανάστευση. Πιο συγκεκριμένα, η ένταξη των χωρών αυτών στην ΕΕ, η οικονομική τους ανάπτυξη, η αναδιάρθρωση ορισμένων κλάδων της οικονομίας, ο ανοιχτός χαρακτήρας και η εποχικότητα κάποιων άλλων τομέων, όπως ο τουρισμός, ναυτιλία και η γεωργία, καθώς και η παραοικονομία δημιούργησαν νέες ανάγκες που και πρόσφορο έδαφος για εγκατάσταση των μεταναστευτικών ροών. Σε αυτό το νέο πλαίσιο η βελτίωση του βιοτικού και εκπαιδευτικού επιπέδου των ντόπιων πληθυσμών οδήγησε στην αποχώρηση του από τις χαμηλά αμειβόμενες και χαμηλού κύρους εργασίες. Νέες ανάγκες σε εργατικό δυναμικό δημιουργήθηκαν και οι ευκαιριακές θέσεις εργασίας καταλήφθηκαν από τους νεοαφιχθέντες μετανάστες.

Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, η διαδικασία και η αλληλουχία των εξελίξεων, οδήγησε στην κατασκευή ενός νέου μοντέλου του λεγόμενου «νοτιοευρωπαϊκού». Το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο έχει κύρια χαρακτηριστικά την παράτυπη μετανάστευση, την πολλαπλότητα και την ετερογένεια των εθνικοτήτων που εισέρχονται, τη διαφορετικής έκτασης συμμετοχή των δύο φύλων, τη διαφορετική γεωγραφική και κοινωνική προέλευση των μεταναστών και τέλος, τη συνύπαρξη της μετανάστευσης με υψηλά ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης στις χώρες υποδοχής (Κασίμης, 2012).

1.3 Ύπαιθρος

1.3.1 Οι μετανάστες στις αγροτικές περιοχές της Νότιας Ευρώπης

Οι ανακατατάξεις και οι αναδιαρθρώσεις που έγιναν στη γεωργία και στον αγροτικό χώρο ευρύτερα, οι δημογραφικές αλλαγές, η κοινωνική αποστροφή για απασχόληση και διαβίωση στην ύπαιθρο, έφερε ως αποτέλεσμα τη δυσκολία ως προς την οικονομική και κοινωνική επιβίωση των αγροτικών περιοχών. Η απειλή των φθηνών εισαγωγών και των τεχνολογικών καινοτομιών στη γεωργία αντιμετωπίστηκε με τη μετανάστευση που προσέφερε φθηνά εργατικά χέρια – μειώνοντας το κόστος της αγροτικής παραγωγής, δίνοντας νέα πνοή στην αγροτική οικονομία και κοινωνία. Πρόκειται για εργασίες κυρίως χειρωνακτικές, χαμηλόμισθες και με ελλιπή ασφάλιση.

Υπήρξε ραγδαία αύξηση της απασχόλησης και μεγάλη απορρόφηση των μεταναστών στη γεωργία και στην ευρωπαϊκή ύπαιθρο κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές του 1990. Η αύξηση στη νότια Ευρώπη ήταν μεγαλύτερη από αυτή του Βορρά, και αυτή συνδεόταν με το ειδικό βάρος που έχει η γεωργία στην οικονομία και την κοινωνία των χωρών του Νότου.

Οι μετανάστες προέρχονταν από τα Βαλκάνια, την Αφρική και την Ασία. Δεν απασχολούνταν μόνο στη γεωργία αλλά προσέφεραν υπηρεσίες που είχαν σχέση με άλλους κλάδους γεωργίας, όπως του τουρισμού και των κατασκευών. Επίσης, έκαναν και άλλου είδους ευκαιριακές δουλειές που οι ντόπιοι απέρριπταν όπως να προσφέρουν φροντίδα σε ηλικιωμένους πληθυσμούς των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών συμπληρώνοντας τα κενά και τις ελλείψεις που υπήρχαν σε αυτές τις θέσεις εργασίας.

1.4.2 Οι μετανάστες στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας

Η αγροτική και γεωργική Ελλάδα δέχτηκε πιέσεις για αναπροσανατολισμό και εκσυγχρονισμό από την Ε.Ε. Υπήρξαν πιέσεις για εισαγωγή εντατικών καλλιεργειών καθώς και για νέο τεχνολογικά εξοπλισμό. Σε αυτό το πλαίσιο εγκαταλείφθηκε μέρος του οικογενειακού εργατικού δυναμικού και δημιουργήθηκαν εποχικές ανάγκες για εργατικά χέρια.

Το σύνολο όσων απασχολούνταν στην ελληνική ύπαιθρο τη δεκαετία 1980 – 1990 μειώθηκε αρκετά. Παρατηρήθηκε επίσης έξοδος από την αγροτική απασχόληση

των υπολοίπων μελών της οικογένειας και τάση συγκέντρωσης της αγροτικής εργασίας στο επίπεδο του αρχηγού. Τη δεκαετία του 1990 το ποσοστό των αρχηγών οικογενειών άνω των 65 ετών, αυξήθηκε από το 25% στο 34%. Δημιουργήθηκε δημογραφικό έλλειμμα που είχε προκληθεί από την αγροτική έξοδο κατά τις δεκαετίες του 1950 – 1960. Το έλλειμμα αυτό ενισχύθηκε από την αναδιάρθρωση της γεωργίας, τη μείωση της γεωργικής απασχόλησης και την επέκταση της πολυαπασχόλησης.

Η ύπαιθρος αναπτύχθηκε πέρα από τις κλασσικές γεωργοαγροτικές εργασίες, και σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Αυτό συνέβη λόγω της αστικοποίησης και ταυτόχρονα των νέων προτύπων κατανάλωσης που συνδέονται με την αναψυχή στο τόπο καταγωγής και την επιστροφή στο χωριό. Όλες αυτές οι αλλαγές καθιστούν την ύπαιθρο ένα ακόμη πεδίο κατανάλωσης για τον συνολικό πληθυσμό, δημιουργώντας παράλληλα νέα ζήτηση σε τοπικό επίπεδο για εργατικό δυναμικό που δεν μπορούν να καλυφθεί από τον ντόπιο πληθυσμό. Στη διαφοροποιημένη πλέον ελληνική ύπαιθρο, υπάρχει μια νέα «αγροτικότητα» στην οποία φθηνά εργατικά χέρια, απασχολούνται σε ευέλικτες και ευκαιριακές εργασίες. Με αυτό τον τρόπο διεισδύουν μετανάστες στις τοπικές κοινωνίες.

1.5 Αποσαφηνίσεις για τη μετανάστευση

Η μετανάστευση αποτελεί ένα πολύπλοκο, πολυδιάστατο, σύνθετο, διαχρονικό και διεθνικό φαινόμενο. Για την καλύτερη κατανόησή της απαιτείται διεπιστημονική προσέγγιση. Απαιτείται, το φαινόμενο να μελετηθεί και από τη κοινωνική του πλευρά, και από τη μεριά του υποκειμένου, της βούλησης και των συνθηκών που το πλαισιώνουν και προκύπτουν. Μετανάστης θεωρείται όποιος μετακινείται προς μία νέα χώρα σε αναζήτηση καλύτερων οικονομικών ευκαιριών, ενός καλύτερου επαγγελματικού περιβάλλοντος ή γενικότερα καλύτερης ζωής. Αυτού του είδους η μετανάστευση θεωρείται εθελούσια.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι εκτός των επιστημών που ασχολούνται με την μετανάστευση, η χρήση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού για το τι είναι μετανάστευση/μετανάστης είναι καθαρά συμβατική και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Στην πραγματικότητα, το ποιος είναι μετανάστης διαφέρει από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από μια σειρά παραμέτρων, όπως τα κριτήρια απόδοσης ιθαγένειας, τη συμμετοχή σε υπερεθνικούς οργανισμούς (όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση) και ιδίως τις αντιλήψεις που έχουν οι πολίτες.

Η μετανάστευση και ιδίως η οικονομική μετανάστευση, μπορεί να πει κάποιος ότι είναι ένα «επιλεκτικό» φαινόμενο, έχοντας στο νου πάντα ότι οι πιθανότητες να μεταναστεύσει κάποιος λιγότερο ή πληθαίνουν βάσει της κοινωνικής τάξης, τον τόπο καταγωγής, το φύλο και την ηλικία.

Σημαντικό είναι να συνυπολογιστούν στα κύρια χαρακτηριστικά της μετανάστευσης τα δίκτυα, που μπορεί να είναι οικογενειακά, τοπικά ή εθνικά. Η ύπαρξη δικτύων ενισχύει τις πιθανότητες της μετακίνησης. Τα υποκείμενα στην πλειονότητά τους μετακινούνται μέσω οργανωμένων δικτύων. Τα οργανωμένα αυτά δίκτυα καθιστούν τη μετανάστευση μια από τις στρατηγικές επιβίωσης ή κοινωνικής κινητικότητας. Τα υποκείμενα βέβαια μπορούν να μεταναστεύσουν και με μη οργανωμένο τρόπο. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει πίσω από το ταξίδι κάποιο άλλο δίκτυο όπως για παράδειγμα η οικογένεια. Το να μεταναστεύσει κανείς ενέχει αρκετούς κινδύνους τόσο αναφορικά με το ταξίδι όσο και με την άφιξη και διαμονή του μετανάστη. Τα δίκτυα στηρίζουν τους μετανάστες παρέχοντάς τους γνώσεις, πληροφορίες, πολλές φορές στέγαση, εργασία, ασφάλεια κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και άλλα πολλά. Όσο πιο μεγάλη είναι οι κίνδυνοι και δύσκολη η επιστροφή, τόσο περισσότερο εξαρτώνται τα υποκείμενα από τα δίκτυα (Βεντούρα, 1994: 5).

Άλλο γνώρισμα του φαινομένου της μετανάστευσης είναι ότι αποτελεί αυτοτροφοδοτούμενο αλυσιδωτό φαινόμενο. Από τη στιγμή που μεταναστεύει ένα μέλος της μιας οικογένειας για να βρει δουλειά, συνήθως το ακολουθούν και άλλα μέλη της και, κατά κύριο λόγο, ο/η σύζυγος και τα παιδιά (Βεντούρα, 1994:51).

Σχετικά με τα κίνητρα της μετανάστευσης αυτά αλλάζουν από περίοδο σε περίοδο. Επηρεάζονται από τη τρέχουσα κοινωνική κατάσταση της εκάστοτε χώρας αποστολής, το παγκόσμιο ρεύμα μετανάστευσης και παγκόσμιας κινητικότητας της περιόδου.

Συνήθως, το κίνητρο του μετανάστη είναι οικονομικό και κοινωνικό με στόχο την αποφυγή ή αλλαγή της δυσμενούς θέσης του ίδιου και της οικογένειάς του. Τα κίνητρα θα μελετηθούν και αναφερθούν παρακάτω.

Η έννοια του χρόνου είναι σημαντική στη μελέτη της μετανάστευσης. Ο χρόνος παραμονής ενός μετανάστη σε ένα τόπο μέχρι να ολοκληρωθεί και να επιτευχθεί ο σκοπός του ταξιδιού, μπορεί να αναγκάσει το μετανάστη να εγκατασταθεί για μεγαλύτερο διάστημα στη νέα χώρα. Αυτό συμβαίνει καθώς δεν έχουν συνυπολογιστεί πολιτισμικά χάσματα και διαφορές, ο εθνικός καταμερισμός εργασίας, η κοινωνική θέση του υποκειμένου – μετανάστη. Η αργή συσσώρευση κεφαλαίου ωθεί επίσης στην μεγαλύτερη παραμονή του μετανάστη. Επιπλέον, όταν οι ευκαιρίες επένδυσης του συσσωρευμένου στο νέο τόπο διαμονής κεφαλαίου είναι συγκριτικά περισσότερες ή όταν η αρχική κοινωνική θέση μπορεί να μεταβληθεί ευκολότερα στη χώρα υποδοχής, το ενδεχόμενο επιστροφής μετατίθεται για το απώτερο μέλλον και οι δεσμοί με την κοινωνία εντείνονται. Σταδιακά το αρχικό σχέδιο της μετανάστευσης μεταβάλλεται. (Βεντούρα, 1994 : 51).

1.5.1 Ορισμοί και διακρίσεις της μετανάστευσης

Ο όρος

Ο όρος μετανάστευση αφορά τη μετακίνηση ατόμων ή ομάδων με σκοπό την προσωρινή ή μόνιμη εγκατάσταση σε άλλο γεωγραφικό-κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο. Ο όρος όμως «μετανάστευση» δεν είναι και δεν σημαίνει μόνο την αλλαγή του μέχρι στιγμής τόπου κατοικίας ή/και εργασίας. Χαρακτηρίζεται ως μια πολυσύνθετη διαδικασία στην οποία σημαντικοί παράμετροι παίζουν ρόλο.

Από τι επηρεάζεται

Η μετανάστευση επηρεάζεται από τα εξής:

- α) τα ίδια τα άτομα, τον τρόπο συμπεριφοράς τους και τον κοινωνικό τους περίγυρο
- β) τις ομάδες, στις οποίες ανήκαν ή ανήκουν ή αισθάνονται ότι ανήκουν οι μετακινούμενοι και τις ομάδες τις οποίες συναντούν και με τις οποίες έχουν σχέση στη χώρα υποδοχής
- γ) την οικονομία και την κοινωνία της χώρας υποδοχής
- δ) τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της κοινωνίας προέλευσης

Τα είδη της μετανάστευσης

Στη συζήτηση περί μετανάστευσης υπάρχει σαφής διαχωρισμός της μετανάστευσης, βάσει του Δημογραφικού Λεξικού που εκδόθηκε από τη Διεθνή Ένωση για την Επιστημονική Μελέτη του Πληθυσμού (Εμκε – Πουλοπούλου, 2007).

Πιο συγκεκριμένα:

- α) emigration: υποδηλώνει την αποδημία, την εκροή πληθυσμού, την μετανάστευση από τη χώρα προέλευσης, την μετακίνηση ατόμων προς την αλλοδαπή
- β) immigration: άφιξη ατόμων ή ομάδων από την αλλοδαπή σε μια χώρα, εισροή, είσοδος, παλιννόστηση όταν πρόκειται για υπηκόους ή ομογενείς οι οποίοι με τη θέλησή τους επιστρέφουν στη χώρα καταγωγής, πολλές φορές το συναντάμε και migration.

Επίσης, ο αλλοδαπός είναι το φυσικό πρόσωπο που δεν έχει την ιθαγένεια του κράτους στο οποίο εγκαθίσταται ή πρόσωπο που δεν έχει ιθαγένεια. Ημεδαπός (ή γηγενής) είναι όποιος έχει την ιθαγένεια του κράτους στο οποίο ζει. Οι όροι αλλοδαποί και μετανάστες δεν συμπίπτουν πάντοτε. Ένα άτομο μπορεί να είναι μετανάστης χωρίς να είναι αλλοδαπός (π.χ. παλιννοστούντες) ή να είναι αλλοδαπός

χωρίς να είναι μετανάστης (π.χ. παιδιά μεταναστών που έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής χωρίς να έχουν αποκτήσει αντίστοιχη ιθαγένεια).

Τα κριτήρια της διάκρισης της μετανάστευσης

Τα κριτήρια με τα οποία διακρίνεται η μετανάστευση είναι τα εξής:

- το νομικό καθεστώς
- το χρόνο παραμονής στη χώρα υποδοχής
- η απόφαση για μετανάστευση
- το μέγεθος
- την απασχόληση και την ειδίκευση των υποκειμένων
- το σκοπό της μετανάστευσης

Το κριτήριο του νομικού καθεστώτος: Σε αυτό το κριτήριο υπάρχει η διάκριση σε α) ομογενείς και αλλογενείς που δεν θα αναλυθεί εδώ γιατί δεν σχετίζεται με την έρευνά μας. β) «Νόμιμοι μετανάστες» και «μετανάστες χωρίς τα απαιτούμενα έγγραφα» ή αντικανονικοί μετανάστες, είναι άλλη μια κατηγορία νομικού καθεστώτος. Στη κατηγορία των νόμιμων μεταναστών κατατάσσονται, μεταξύ άλλων, οι υπήκοοι της ΕΕ των οποίων η παρουσία είναι γνωστή και καταγεγραμμένη, απολαμβάνουν προνόμια όπως την ασφάλεια διαμονής, καλές ευκαιρίες απασχόλησης, πρόσβαση στην εκπαίδευση, σε κοινωνικές υπηρεσίες, δεν αντιμετωπίζουν στεγαστικό πρόβλημα, τα ατομικά τους δικαιώματα είναι εξασφαλισμένα και δεν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα κοινωνικής αποδοχής.

Το κριτήριο του χρόνου παραμονής στη χώρα υποδοχής: α) Μετανάστευση μακράς διάρκειας. Η διάρκεια συνήθως χαρακτηρίζεται μακρά όταν πρόκειται για διαμονή πάνω από ένα χρόνο. Μακροχρόνιοι μετανάστες θεωρούνται όσοι για τουλάχιστον 5 μέχρι 10 έτη διαμένουν νόμιμα ή τους έχει επιτραπεί να διαμένουν. β) Μετανάστευση μικρής διάρκειας, αφορά διαμονή από 3 μήνες μέχρι ένα έτος. γ) Προσωρινή, εποχική μετανάστευση. Προσωρινή πρόκειται για διαμονή εργατών που έρχονται για εποχικά επαγγέλματα. δ) Κυκλική μετανάστευση, αφορά την επαναλαμβανόμενη διακίνηση

ενός εργαζόμενου ή μιας οικογένειας μεταξύ της χώρας υποδοχής και χώρας προέλευσης κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Το κριτήριο της απόφασης της μετανάστευσης: Συνοπτικά υπάρχουν α) η εκούσια μετανάστευση / αυτόβουλη, β) η αναγκαστική μετανάστευση. Οι εκούσιοι μετανάστες μετακινούνται προς μια άλλη χώρα για απασχόληση, σπουδές, συνένωση οικογένειας ή άλλους προσωπικούς λόγους. Οι μετανάστες που αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, εγκαταλείπουν τη χώρα τους για να ξεφύγουν από διώξεις, συγκρούσεις, καταπίεση, πόλεμο και άλλες καταστάσεις που θέτουν τη ζωή τους σε κίνδυνο, όπως και την ελευθερία τους και το βιοπορισμό του.

Το κριτήριο του μεγέθους της μετανάστευσης: η μετανάστευση γίνεται ατομικά και οικογενειακά, και πολλές φορές μπορεί να εξελιχθεί σε ομαδική ή μαζική, αν υπάρχει συγκέντρωση ατόμων ορισμένων εθνικοτήτων.

Το κριτήριο της απασχόλησης των μεταναστών: Βάσει αυτού του κριτηρίου η μετανάστευση παίρνει τη μορφή της α) μετανάστευσης εργατών, β) μετανάστευσης ατόμων για δουλειές που δεν απαιτούν ειδικευση και γ) μετανάστευση ατόμων με υψηλή ειδικευση

Το κριτήριο του σκοπού της μετανάστευσης: Ο σκοπός μπορεί να είναι για σπουδές, για εργασία σε συγκεκριμένους κλάδους απασχόλησης ή επαγγέλματα. Τα υποκείμενα μπορεί να είναι αλλοδαποί φοιτητές, ναυτεργατικό δυναμικό, μετανάστες υψηλής ειδικευσης που ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα.

Ο όρος «Διέλευση»

Στη μελέτη της μετανάστευσης είναι πολύ σημαντικό να σταθεί κανείς στον ορισμό της διέλευσης (transit). Η διέλευση δεν έχει μελετηθεί και διερευνηθεί επαρκώς, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ελλείψεις και προβληματισμοί στα υπάρχοντα στοιχεία, ακόμα και στο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου.

Transit είναι η διέλευση, δηλαδή το πέρασμα από ένα σημείο σε ένα άλλο. Είναι η σύντομη παραμονή σε ένα μέρος κατά την πορεία προς τον τελικό προορισμό. Ο συγκεκριμένος ορισμός παρόλο που περιγράφει μετακίνηση, ενέχει και την

παραμονή, δηλαδή στάση, στο τόπο από όπου διέρχεται το υποκείμενο. Το transit τοποθετείται στο ενδιάμεσο στάδιο πριν την άφιξη στον τελικό προορισμό.

Ο όρος του transit εμφανίστηκε πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, από τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ), σε έρευνές σχετικά τη διέλευση στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Επίσης, συνδέθηκε και χρησιμοποιήθηκε ο ορισμός στη μετακίνηση πληθυσμών από τις χώρες της Αφρικής προς τις χώρες της ΕΕ αλλά και στις διελεύσεις από τη Νοτιοανατολική Ασία και την Λατινική Αμερική.

Η διέλευση (transit), αναγνωρίζεται πλέον ως αναπόσπαστο κομμάτι της μετανάστευσης. Σύμφωνα με την ερευνήτρια του ΕΛΙΑΜΕΠ κα. Δημητριάδη, στην έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης, η διέλευση παρουσιάζεται άλλοτε ως μορφή μετανάστευσης (migratory transit), άλλοτε ως μέθοδος κατηγοριοποίησης χωρών (transit countries – χώρες διέλευσης) και άλλοτε ως κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο μετανάστης (in transit – σε διέλευση).

Η διέλευση συνδέεται με την παράτυπη μετανάστευση και τα μεικτά μεταναστευτικά ρεύματα. Η διέλευση έχει ένα πολυεπίπεδο χαρακτήρα καθώς εμπεριέχει ένα τρεις διαστάσεις, την ατομική (μετανάστες σε διέλευση), την κρατική (χώρες διέλευσης) αλλά και την τοπική (σημεία διέλευσης).

Οι παράγοντες που καθορίζουν τη διέλευση, επιδρούν διαφορετικά στην ολοκλήρωση του ταξιδιού. Μερικοί από αυτούς είναι εξωγενείς παράγοντες και δεν εξαρτώνται από τον μετανάστη, ενώ άλλοι εξαρτώνται από τον ίδιο. Οι παράγοντες σαφώς επηρεάζουν την διαδικασία της μετανάστευσης και την ολοκλήρωση του ταξιδιού. Έχουν εντοπιστεί οι παράγοντες που σχετίζονται με την γεωγραφία, τις πολιτικές, το οικονομικοκοινωνικό κεφάλαιο, την επιθυμία και την πρόθεση που εκφράζει ο μετανάστης αλλά και την αντίληψη του χρόνου σε σχέση με τη διαμόρφωση της επιλογής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

2.1 Η μεταναστευτική πολιτική

Προτού μιλήσουμε για ενσωμάτωση και ένταξη, για τα μοντέλα και τις πολιτικές, τους παράγοντες, τα κριτήρια που τα συνθέτουν και προτού δοθούν οι εννοιολογικές αποσαφηνίσεις καλό θα ήταν να τοποθετήσουμε την ακόλουθη συζήτηση σε μια βάση προϋποθέσεων και στοιχείων που επηρεάζουν, προσδιορίζουν, πλαισιώνουν και θεωρούνται αναπόσπαστα κοινωνικά δεδομένα όπου άμεσα και έμμεσα εξαρτώνται οι διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης. Η διαδικασίες αυτές δεν είναι ενιαίες, γραμμικές και δεδομένες (Βεντούρα, 1994 : 83), είναι περίπλοκες.

Σημαντική προϋπόθεση για τη μελέτη ή το σχεδιασμό της ένταξης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής ή αλλιώς της εκάστοτε ενταξιακής πολιτικής, είναι να ληφθεί υπόψη η κοσμοαντίληψη των δρώντων, το κεφάλαιο των μεταναστών, οι θεσμοί και τα συμφέροντα των δρώντων που συνιστούν τους παράγοντες επηρεασμού της διαδικασίας ένταξης. Η εθνική ενταξιακή πολιτική από μόνη της δεν είναι σε θέση να μελετηθεί καθώς δεν συνιστά ανεπηρέαστη, μεταβλητή και δείκτη της διαδικασίας αυτής .

Επιπλέον θα πρέπει να κατανοηθεί ότι το μεταναστευτικό ζήτημα και η μεταναστευτική πολιτική της κάθε χώρας έχει δυο συνιστώσες από όπου καθορίζεται ποσοτικά και ποιοτικά η σύνθεση της μεταναστευτικής ροής αλλά και ο κοινωνικός, οικονομικός και πολιτικός βίος της χώρας υποδοχής. Έτσι, η μεταναστευτική πολιτική διακρίνεται στην «εξωτερική μεταναστευτική πολιτική» και στην «εσωτερική μεταναστευτική πολιτική» ή «ενταξιακή πολιτική». Η «εξωτερική μεταναστευτική πολιτική» επηρεάζει και ορίζει τη σύνθεση, την ένταση και το μέγεθος της ροής και η ενταξιακή πολιτική είναι το σύνολο των στόχων, των μέσων και των μέτρων που λαμβάνονται και απαρτίζουν το οικείο θεσμικό πλαίσιο που εφαρμόζεται από το κράτος.

Δρώντες στην «εξωτερική μεταναστευτική» πολιτική μπορεί να είναι, εκτός του κράτους, και οι χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι θεσμοί της και οι αποφάσεις που έχουν παρθεί μέσω ειδικών συμφωνιών. Στην εθνική ενταξιακή πολιτική κύριοι δρώντες είναι το κράτος, οι ΟΤΑ ή άλλοι φορείς με δημόσια εξουσία,

ο Κώδικας Μετανάστευσης έχει εδώ μεγάλη βαρύτητα και ακολουθούμενος από τη δικαστηριακή πράξη.

Κατά τους Hammar και Lithmann, η δημόσια πολιτική ένταξης διακρίνεται σε έμμεση και άμεση και σχετίζεται θετικά, ως εξαρτημένη μεταβλητή, με τη γενικότερη κοινωνική πολιτική του κράτους υποδοχής. Ως έμμεση πολιτική ένταξης ορίζεται το οργανωμένο/ θεσμικό πλαίσιο, οι στόχοι και τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής της χώρας υποδοχής που απευθύνονται στο συνολικό πραγματικό πληθυσμό της χώρας και δεν διακρίνουν μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών. Η άμεση πολιτική ένταξης αποσκοπεί στον επηρεασμό της ένταξης των μεταναστών για λόγους οικονομικής ορθολογικότητας και εφαρμοσμένης οικονομικής ηθικής και προκύπτει από τα ειδικά χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής ομάδας. Πρόκειται για δημόσια ενεργητική πολιτική και αποτελεί υποσύνολο της έμμεσης ή γενικής κοινωνικής πολιτικής. Ανταποκρίνεται στην έννοια της «συστημικής ένταξης», η οποία εκκινεί «από τα πάνω» και διαχέεται «προς τα κάτω» με βασικό δρώντα την κυβέρνηση του κράτους υποδοχής. Τυγχάνει ευρείας εφαρμογής στις ευρωπαϊκές χώρες που η λειτουργία τους διέπεται από τις αρχές του κράτους δικαίου και πρόνοιας, στο πλαίσιο του ρεπουμπλικανικού, του πλουραλιστικού και του εκλεκτικιστικού ενταξιακού καθεστώτος (Κόντης, 2013: 43).

2.1.1 Ευρωπαϊκοί προσδιοριστικοί παράγοντες της μεταναστευτικής πολιτικής

Οι παράγοντες που προσδιορίζουν και επηρεάζουν την ενταξιακή διαδικασία ή το σύνολο του ενταξιακού καθεστώτος, βιβλιογραφικά ομαδοποιούνται συνοπτικά σε τρεις παράγοντες. Αρχικά, σε μακροεπίπεδου εξωγενείς παράγοντες ή υπερ - κρατικούς, που αυτοί με τη σειρά τους υποδιαιρούνται περαιτέρω σε διεθνείς και ευρωπαϊκούς, και σε ενδογενείς, δηλαδή σε εθνικούς. Επίσης, παράγοντες που προσδιορίζουν την ενταξιακή πολιτική είναι και το κεφάλαιο των μεταναστών και τέλος τα επικρατούντα εθνικά πολιτικοφιλοσοφικά παραδείγματα.

Οι υπερ – κρατικοί παράγοντες, δηλαδή οι εξωγενείς παράγοντες μεταφοράς μεταναστευτικής πολιτικής έχουν χαρακτήρα διεθνή και ευρωπαϊκό. Κυρίαρχο είναι το διεθνές δίκαιο, στο οποίο συγκαταλέγονται οι διεθνείς συνθήκες, οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, οι νομοθετικές πράξεις διεθνών οργανισμών και οι τελικές πράξεις διεθνών διασκέψεων. Οι διεθνείς παράγοντες αποτελούν ανεξάρτητες μεταβλητές και επηρεάζουν τις εθνικές δημόσιες μεταναστευτικές πολιτικές, είτε ως

δεσμεύσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα, είτε ως πρότυπα συμπεριφοράς, είτε ως οικειοθελής πολιτική επιλογή του δημοκρατικού κράτους για την επίλυση ενός κοινού διεθνούς ζητήματος, όπως στη προκειμένη περίπτωση αποτελεί η μετανάστευση.

Στους ενδογενείς ή εθνικούς παράγοντες που επηρεάζουν τις ενταξιακές πολιτικές υπάρχουν πέντε κυρίαρχες προσεγγίσεις που η καθεμία τους ξεχωριστά καθορίζεται από την εθνική κοσμοαντίληψη και τις πολυδιάστατες επιδράσεις της μετανάστευσης στη χώρα υποδοχής αλλά λειτουργούν ως σύνολο συνεκτικά και συμπληρωματικά. Ταυτόχρονα, επηρεάζονται από υπερ – κρατικές μεταβλητές, αλλά και αλληλοεπηρεάζονται και αποτελούν ένα αμφίδρομο πλέγμα αίτιου και αιτιατού. Γίνεται λόγος λοιπόν για την οικονομική προσέγγιση, την προσέγγιση των ομάδων συμφερόντων, την προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας, την ιδεολογικοπολιτική προσέγγιση και την θεσμική προσέγγιση.

Στην οικονομική προσέγγιση επικρατεί η οικονομική ορθολογικότητα και η ηθική και συνδέεται συχνά με τους δημογραφικούς στόχους της χώρας υποδοχής. Οικονομική ορθολογικότητα σημαίνει ότι η απασχόληση αλλοδαπού εργατικού δυναμικού συμβάλει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής (Κόντης, 2013:49). Η οικονομική ηθική ασκείται στην ενταξιακή διαδικασία, αρχικά με στόχο την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού, της φτώχειας, το υψηλό σε σχέση με ημεδαπούς ποσοστό ανεργίας, τη σχολική διαρροή μεταναστών μαθητών, και επιπλέον, ασκείται για την εφαρμογή και λειτουργία ενός σύγχρονου κράτους δικαίου και πρόνοιας με κανονιστικές αρχές.

Η προσέγγιση των ομάδων συμφερόντων αφορά την ενταξιακή πολιτική που εκφράζεται μέσα από την οργανωμένη και διεκδικητική δράση ομάδων συμφερόντων, ιδίως των επαγγελματικών (εργοδοτικές και εργατικές οργανώσεις). Παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση και εφαρμογή της εθνικής, αλλά και της ενωσιακής ενταξιακής πολιτικής για να επηρεάσουν τις (ανα)διανεμητικές επιδράσεις της απασχόλησης και ένταξης των μεταναστών προς όφελος των οικονομικών μονάδων που εκπροσωπούν (Κόντης, 2013:50).

Η επόμενη προσέγγιση που επηρεάζει την εθνική ενταξιακή πολιτική είναι η προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας. Ταυτίζεται με το πολιτικοφιλοσοφικό παράδειγμα του φιλελεύθερου εθνικισμού. Στηρίζεται και αναφέρεται κυρίως στην ιστορική παράδοση και ιδίως στον τρόπο σχηματισμού της εθνικής ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα, εθνοπολιτισμικά κράτη προσλαμβάνουν την ένταξη μεταναστών ως

πολιτισμική απειλή, ή/και θρησκευτική απειλή, αναπαράγοντας προκαταλήψεις και χαμηλή ανεκτικότητα απέναντι στους μετανάστες. Υποστηρίζεται μια περιορισμένη μεταναστευτική πολιτική και μια διαφορετική αντίληψη του «ξένου», με έμφαση στην οικονομικοκοινωνική ένταξη, την πολιτισμική αφομοίωση και φειδωλή απόδοση της ιδιότητας του πολίτη. Ευνοείται επίσης η προσωρινή είσοδος και απασχόληση αλλοεθνών μεταναστών και η μόνιμη είσοδος και απασχόληση ομοεθνών μεταναστών.

Κατά την ιδεολογικοπολιτική προσέγγιση, η εθνική ενταξιακή πολιτική προσδιορίζεται από την ιδεολογική και πολιτική θέση και το πρόγραμμα του κάθε πολιτικού κόμματος. Τα κόμματα που εκφράζουν αντιμεταναστευτικές ιδέες και θέσεις, ανάλογα με την πολιτική θέση και ισχύ που έχουν, επηρεάζουν και συμπαρασύρουν προς τη δική τους κατεύθυνση και τα υπόλοιπα κόμματα, όπως παρατηρείται στις αρχές του 21ου αιώνα (Κόντης, 2013:50).

Τέλος, με τη θεσμική προσέγγιση συναντάμε τυπικούς και άτυπους θεσμούς να επηρεάζουν το περιεχόμενο και την πρακτική εφαρμογή της ενταξιακής πολιτικής. Ιδιαίτερα, οι νοτιοευρωπαϊκές χώρες καλούνται να δημιουργήσουν νέους θεσμούς για τη διαχείριση της ενταξιακής πολιτικής υπό την επιρροή του εξευρωπαϊσμού και των εθνικών ιστορικών εμπειριών κατά τη λογική της «διαδοχικής εξάρτησης».

Η εθνική ενταξιακή πολιτική, προσδιορίζεται επίσης από μικροεπιπέδου παράγοντες όπως είναι το κεφάλαιο των μεταναστών. Το κεφάλαιο των μεταναστών διακρίνεται σε οικονομικό, ανθρώπινο, κοινωνικό και πολιτισμικό. Το οικονομικό κεφάλαιο είτε με τη μορφή κινητών είτε ακινήτων αξιών, βοηθά στην ένταξη των μεταναστών. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, υποδηλώνει τα παραγωγικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού, με την υψηλή διαθεσιμότητα αυτού, σημαίνει χαμηλή πιθανότητα ανεργίας, υψηλή ατομική παραγωγικότητα εργασίας και εισόδημα, και οι επιδράσεις αυτών σημαίνουν με τη σειρά τους, επιτυχή ένταξη στην τοπική κοινωνία. Το εθνοτικό κοινωνικό κεφάλαιο εξειδικεύεται σε τρεις τύπους. Αρχικά, το κοινωνικό κεφάλαιο δεσμού, που αφορά τα ομοειδή κοινωνικά δίκτυα, όπως τα δίκτυα συγγένειας, οικογενειακά δίκτυα, φιλικά, θρησκευτικά και άλλα. Έπειτα, το κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης, πλαισιώνει μη ομοειδή κοινωνικά δίκτυα, συνήθως με ανοιχτό αριθμό μελών, τα οποία προάγουν ομαδικά / συλλογικά συμφέροντα όπως για παράδειγμα διομαδικά και εθνοτικά δίκτυα και άλλα. Τέλος, στο κοινωνικό κεφάλαιο σύνδεσης, συμπεριλαμβάνονται δίκτυα κάθετων/ ιεραρχικών και πελατειακών σχέσεων όπως επαγγελματικής κινητικότητας, κοινωνικής

διαστρωμάτωσης, πρόσβασης και κατανάλωσης σε δημόσια αγαθά και άλλα. Εμπειρικά και θεωρητικά, υποστηρίζεται και έχει αποδειχθεί ότι το υψηλό εθνικό κοινωνικό κεφάλαιο επιφέρει αρχικά μείωση του συνολικού κόστους ένταξης και δεύτερον, αναδιανέμει το κόστος από τον δημόσιο προς τον ιδιωτικό τομέα. Το πολιτισμικό κεφάλαιο, έχει εξεταστεί ποσοτικά, και έχει αποδειχθεί ότι τα τελευταία χρόνια, οι στρατηγικές επιπολιτισμού των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, της διπλής ένταξης και αφομοίωσης υποβοηθούν την διαδικασία ένταξης, ενώ η στρατηγική γεωγραφικού – κοινωνικού διαχωρισμού εμποδίζουν τη διαδικασία ένταξης και περιθωριοποιούν.

Τα πολιτικοφιλοσοφικά παραδείγματα επηρεάζουν και προσδιορίζουν την εθνική ενταξιακή πολιτική. Τα κυρίαρχα πολιτικοφιλοσοφικά παραδείγματα είναι εκείνα του φιλελευθερισμού, του κοινοτισμού, του πολιτειακού ρεπουμπλικανισμού και του συνταγματικού πατριωτισμού όπως αυτά καταγράφονται στη σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία. Πιο αναλυτικά, ο φιλελευθερισμός προτάσσει την ιδιότητα του ατόμου ως μέλους της ανθρώπινης- κοινότητας, φιλελεύθερος ατομικισμός, και κινείται μεταξύ κρατικής ουδετερότητας απέναντι στην πολιτισμική ποικιλομορφία και προστασίας του κυρίαρχου πολιτισμικού προτύπου. Από την άλλη πλευρά, ο κοινοτισμός προτάσσει την ιδιότητα του ατόμου ως μέλους μιας εθνοπολιτισμικής κοινότητας και προτείνει τη χορήγηση συλλογικών πολιτισμικών δικαιωμάτων, ο πολιτισμός ταυτίζεται με τον κοινοτισμό και αυτός αποτελεί τον αντίποδα του φιλελευθερισμού. Έμφαση στην πολιτική συμμετοχή των ατόμων στο πολιτικό γίνεσθαι αποδίδει ο πολιτειακός Ρεπουμπλικανισμός. Τέλος, το παράδειγμα του συνταγματικού πατριωτισμού αποδέχεται τη διπλή ιδιότητα του ατόμου, ως μέλους της ανθρώπινης κοινότητας και ως μέλους μιας εθνοπολιτισμικής πληθυσμιακής ομάδας, υποστηρίζει την ακριβοδίκαιη μεταχείριση των μεταναστών εντός ενός ισχυρού κράτους δικαίου και πρόνοιας, προάγει την πλήρη πολιτική συμμετοχή των επί μακρόν διαμενόντων μεταναστών στο πολιτικό γίνεσθαι, δίνοντας έμφαση τόσο στο περιεχόμενο – οικουμενικές αρχές – όσο και στη διαδικασία εφαρμογής των συνταγματικών αρχών (Κόντης, 2013:54).

2.1.2. Ενταξιακά καθεστώτα

Τα ενταξιακά καθεστώτα και το εκάστοτε ενταξιακό καθεστώς μια χώρας υιοθετείται και επηρεάζεται, βάσει της δημόσιας ενταξιακής πολιτικής. Το κάθε καθεστώς, είναι διαφορετικό, έχει διαφορετικά κριτήρια ένταξης, ταξινομεί και δίνει διαφορετική προτεραιότητα στα κοινωνικοοικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά δικαιώματα.

Προτού αναφερθούν ξεχωριστά ένα ένα τα ενταξιακά καθεστώτα, θα αναφερθούν τα χαρακτηριστικά και τα γνωρίσματα βάσει των οποίων διαχωρίζονται. Το πρώτο γνώρισμα αφορά την οικονομική και την κοινωνική διάσταση της ένταξης. Οικονομική και κοινωνική διάσταση εννοείται η εργασία, στέγαση, εκπαίδευση και υγεία. Μέσω του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού η ενταξιακή πολιτική συσχετίζεται με τη γενικότερη κοινωνική πολιτική του κράτους υποδοχής και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Το δεύτερο χαρακτηριστικό αφορά τα πολιτικά δικαιώματα όπως αυτά καταγράφονται στον Κώδικα Μετανάστευσης και συνδέονται με την τυπική και πραγματική ιδιότητα του πολίτη. Στο τρίτο κριτήριο υπάρχουν τα πολιτισμικά δικαιώματα, με το δίπολο του πολιτισμικού μονισμού, το οποίο ενισχύει και υποστηρίζει την αφομοίωση των διαφορετικών πολιτισμικών πληθυσμιακών ομάδων από το κυρίαρχο πολιτισμικό πρότυπο, και με τελικό στόχο την πολιτισμική ομοιογενοποίηση του κράτους, και του πολιτισμικού πλουραλισμού, το οποίο υποστηρίζει τη πολιτισμική πολλαπλότητα με παράλληλη αποδοχή των συνταγματικών αρχών και αξιών της χώρας υποδοχής. Σχηματίζονται σχετικά ομοιογενή ενταξιακά καθεστώτα, μεσαίου βαθμού αφαίρεσης, που επιτρέπουν διαχρονικές και διακρατικές συγκρίσεις (Κόντης, 2013:55).

2.2 Κοινωνική ενσωμάτωση και κοινωνική ένταξη

Ορισμοί

Για να μιλήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια θα αναφέρουμε την καταγωγή των όρων, την προέλευση τους και σημασία τους σήμερα. Η Παπαδοπούλου Δέσποινα, στην εισαγωγή του βιβλίου της Ντομινίκ Σνάπερ, αναφέρει ότι για να μιλήσει κάποιος για κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση πρέπει πρώτα να αναφερθεί στους όρους της ένταξης. Η ένταξη αντιστοιχεί στους αγγλικούς όρους *inclusion* και *insertion* που τη νοηματοδοτούν. Ο όρος *inclusion* συνιστά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, μια διαδικασία που αρχίζει από την πρώτη μέρα ζωής ενός ανθρώπου. Ο άνθρωπος ξεκινάει μια διαδικασία ένταξης και προσαρμογής του στην κοινωνία που ολοκληρώνεται με το πέρας της ζωής του. Πολλοί παράγοντες βοηθούν, παίζουν σημαντικό ρόλο, ενθαρρύνουν τη διαδικασία αυτή ή αντιθέτως αποθαρρύνουν και λειτουργούν κατασταλτικά στην ένταξη του ατόμου στην κοινωνία. Οι μηχανισμοί αυτοί μπορεί να είναι η οικογένεια, το σχολείο, η εργασία και το σύνολο των θεσμών μιας οργανωμένης κοινωνίας που αναλαμβάνουν το ρόλο της κοινωνικοποίησης. Σημαντικό είναι, ότι η διαδικασία της ένταξης δεν είναι μια και μοναδική αλλά υπάρχουν πολλές μορφές ένταξης τόσες όσες προωθεί και/ή έστω εκ των υστέρων νομιμοποιεί η ίδια η κοινωνία. Ο όρος *insertion* αναφέρεται κυρίως στην προσπάθεια ένταξης όταν υπάρχουν εμπόδια την ομαλή κοινωνικοποίηση. Με άλλα λόγια, ο όρος σηματοδοτεί και περιγράφει τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης και επανένταξης της Ε.Ε. και αναφέρεται κυρίως στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Από την άλλη, ο όρος κοινωνική ενσωμάτωση είναι ένας μεταβλητός όρος που αλλάζει υπόσταση ανάλογα την εποχή και την εθνική κοινωνία. Ο όρος αποτελεί προϊόν πολιτικής ερμηνείας και κοινωνικής διαπραγμάτευσης, ανάλογα με την πολιτική και οικονομική συγκυρία αλλά και τις ιδιαιτερότητες και τις ευαισθησίες της εκάστοτε κοινωνίας. Μια κοινωνία «ενσωματώνει» τα μέλη της ανάλογα με τις αξίες και το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο έχει κατασκευαστεί. Οι μετανάστες δεν κάνουν τίποτα περισσότερο από το να αναδεικνύουν την εσωτερική εξέλιξη του έθνους και τους όρους συγκρότησής του: είναι η σχέση μεταξύ μεταναστών και εθνικού πολιτικού σχεδίου που έχει αλλάξει και όχι ο αριθμός των μεταναστών αυτός καθαυτός που θέτει πρόβλημα στην ενσωμάτωση τους (Schnapper, 2008:28).

Λίγο πιο πρακτικά, η κοινωνική ενσωμάτωση μεταναστών, ορίζεται και ως το αντίθετο του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο όρος κοινωνική ενσωμάτωση σημαίνει η πλήρης κοινωνική ένταξη υπό την έννοια της πρόσβασης σε υλικά και άυλα αγαθά, υπηρεσίες και χρήση των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ιδιότητα του πολίτη). Πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια της κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι η πρόσβαση στην αγορά εργασίας, στην υγεία, στην κατοικία, στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην εκμάθηση της γλώσσας, στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην άσκηση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων όπως και για τον γηγενή πληθυσμό.

Επιτυχής ενσωμάτωση μεταναστών σημαίνει ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και πολιτική ζωή της χώρας υποδοχής με ταυτόχρονο αλληλοσεβασμό των διαφορετικών πολιτισμικών προτύπων (γλώσσα και θρησκεία), κοινωνική αποδοχή των μεταναστών από την τοπική κοινωνία, αρμονική και δημιουργική συνύπαρξη των μεταναστών με του γηγενείς, συμμετοχή – ατομική ή συλλογική – των αλλοδαπών σε θεσμούς και η δυνατότητα, μέσω αυτών, επηρεασμού αποφάσεων που σχετίζονται με τα συμφέροντά τους (Έμκε – Πουλοπούλου, 2007:443).

Όπως έχει ειπωθεί παραπάνω, το να γίνει αναφορά στην μετανάστευση ή/και στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, είναι κάτι πολύ ιδιαίτερο, που δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι ενιαίο, γραμμικό και ομοιογενές. Οι μετανάστες δεν αποτελούν μια ενιαία κοινωνική ομάδα, καθώς η αντιμετώπισή τους αλλάζει βάσει του νομικού καθεστώτος τους. Έτσι και ο βαθμός ένταξής τους εξαρτάται από την κατηγορία στην οποία ανήκουν. Η κοινωνική ενσωμάτωση διαμορφώνεται και εξαρτάται επίσης από τις χώρες της ΕΕ, τη χώρα υποδοχής, τους ίδιους τους μετανάστες και τους πολίτες – κοινωνία στη χώρα υποδοχής. Ρόλο επίσης παίζει το φύλο, η εθνικότητα, η θρησκεία, το καθεστώς του μετανάστη ή πρόσφυγα, η καταγωγή, η γενιά, ο χρόνος εγκατάστασης στη χώρα υποδοχής και χαρακτηριστικά όπως η υψηλή ειδίκευση.

2.2.1 Από την κοινωνική ενσωμάτωση στην κοινωνική ένταξη

Η μετάβαση από τον ένα όρο στον άλλο και η πολιτική διάσταση

Στα χρόνια της αποικιοκρατίας, υπήρχε ο επιπολιτισμός (acculturation) και η αφομοίωση (assimilation). Η διαδικασία του επιπολιτισμού σημαίνει την υιοθέτηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας/ομάδας υποδοχής. Ο επιπολιτισμός ορίστηκε από διάφορους συγγραφείς ως «πολιτισμική αφομοίωση» ή «πολιτισμική ενσωμάτωση». Η δεύτερη διαδικασία, της αφομοίωσης, σημαίνει τη συμμετοχή στα διάφορα επίπεδα του κοινωνικού βίου. Επίσης, διακρίνεται σε «δομική αφομοίωση» και «κοινωνική αφομοίωση» ή «κοινωνική ενσωμάτωση» και «δομική ενσωμάτωση».

Οι Αμερικανοί συγγραφείς διατήρησαν την έννοια της αφομοίωσης συνοδεύοντας την με επιθετικούς προσδιορισμούς (δομική αφομοίωση, πολιτισμική αφομοίωση). Από την άλλη πλευρά οι Γάλλοι συγγραφείς υιοθέτησαν την έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ασκήθηκε κριτική στην αφομοίωση ως διαδικασία η οποία καταστρέφει τον πολιτισμό των χωρών προέλευσης των μεταναστών. Αυτό που πραγματικά όμως συνέβαινε, ήταν ότι περιόριζε την έκφραση του στην ιδιωτική σφαίρα και ότι οδηγούσε στην αποφυγή της έκφρασης των μεταναστών στον δημόσιο βίο με την ευρεία έννοια του όρου. Στη πορεία ο όρος της αφομοίωσης, ως νομικός και πολιτισμικός πλέον, υποδήλωνε την συγχώνευση και απορρόφηση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής με αποτέλεσμα όντως να χάνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Η αφομοίωση συνδέθηκε με τον εθνικισμό, την αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό. Τις δεκαετίες 80' – 90' με την παύση της νόμιμης μετανάστευσης και σε μια προσπάθεια επίλυσης των ζητημάτων που προέκυπταν η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετεί τον όρο «κοινωνική ένταξη» παίρνοντας έτσι απόσταση από τις κακώς φορτισμένες έννοιες της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης. Το 2000 με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λισαβόνας, αποφασίστηκε μια ενιαία πολιτική με άξονα την ένταξη των μεταναστών που έχουν εγκατασταθεί στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, στην αγορά εργασίας. Μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Χάγης το 2004, προωθήθηκε ένα μοντέλο κοινωνικής ένταξης με εννέα βασικές αρχές. Δόθηκε προτεραιότητα στην εκπαίδευση, στην αγορά εργασίας, στη συμμετοχή στη δημοκρατική διαδικασία και στην ανάπτυξη των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων των μεταναστών, στην πρόσβασή τους στις υπηρεσίες, αλλά σε μια πολιτισμική και θρησκευτική ελευθερία.

2.2.2 Κοινωνική Ενσωμάτωση – αποσαφηνίσεις

Οι μετανάστες όταν εισέρχονται σε μια κοινωνία είναι ήδη κοινωνικοποιημένοι και ενσωματωμένοι στην κοινωνία καταγωγής τους. Για να μπορέσουν να συμμετέχουν στην κοινωνία υποδοχής πρέπει να αποκοινωνικοποιηθούν και να επανακοινωνικοποιηθούν (desocialisation και resocialisation). Πρέπει να αποβάλλουν μέρος των αξιών του και του πολιτισμού τους και να υιοθετήσουν νέα πρότυπα, αυτά της χώρας υποδοχής.

Η ενσωμάτωση όμως αποτελεί μια διαδικασία στην οποία εμπλέκονται και οι δυο πλευρές, οι μετανάστες και η κοινωνία, αμφότερες. Οι διαφορετικοί τρόποι ενσωμάτωσης και μεταναστευτικής πολιτικής για κάθε χώρα εγκατάστασης αντλούν τη νομιμοποίηση τους από τις διαδικασίες συγκρότησης της εθνικής κοινωνίας. Οι μορφές ένταξης και ενσωμάτωσης ποικίλλουν και είναι πολλές. Η κοινωνία προωθεί περισσότερες από μια μορφές ένταξης ή ενσωμάτωσης που πολλές φορές συγκρούονται μεταξύ τους.

Οι όροι ενσωμάτωση και ένταξη στις μέρες μας, αναφέρονται στη διαφορετικής έντασης φαινόμενα. Ξεκάθαρα, οριοθετημένα σημεία δεν υπάρχουν. Μελέτες έχουν δείξει ότι την κοινωνική ένταξη την αποτελούν οι τομείς της καθημερινής ζωής που άπτονται του δημόσιου βίου όπως η εργασία, η κατοικία, η γλώσσα. Η εκπαίδευση σε ελληνικό σχολείο νοηματοδοτεί το πέρασμα από την ένταξη στην ενσωμάτωση. Η σφαίρα του ιδιωτικού βίου όπως η οικογένεια, η θρησκεία, οι κοινωνικές σχέσεις, οι πολιτισμικές σχέσεις, υποδηλώνουν διαφορετικού είδους σχέσεις με τους Έλληνες και ταυτόχρονα παραπέμπει σε κοινωνική ενσωμάτωση. Συμπερασματικά, ο διαχωρισμός δημόσιου και ιδιωτικού βίου ξεχωρίζει τις διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης. Οι δυο διαδικασίες πρακτικά μπορούν να μπλεχτούν και να συμπληρώνει η μια την άλλη. Η ένταξη τροφοδοτεί την ενσωμάτωση και προηγείται αυτής. Όπως είπαμε όμως η σχέση δεν είναι γραμμική. Επομένως, η ένταξη δεν οδηγεί πάντα σε ενσωμάτωση.

2.3 Μοντέλα ενσωμάτωσης

Υπάρχουν ποικίλα μοντέλα ένταξης ή ενσωμάτωσης, της Αφομοίωσης, το Χωνευτήρι (Melting Pot), ο Μερικός Αποκλεισμός και τέλος το μοντέλο της Πολυπολιτισμικότητας.

Στο μοντέλο της *Αφομοίωσης* ο μετανάστης νοείται ως ξένο σώμα που πρέπει να αποβάλλει τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία και να γίνει μέλος του έθνους. Το αφομοιωτικό μοντέλο πρεσβεύει την πολιτισμική ομοιογένεια μέσω της απόδοσης της ιθαγένειας και τη δημιουργία της κοινής εθνικής συνείδησης στους πολίτες, ανεξάρτητα από την εθνοφυλετική τους καταγωγή. Εφαρμόστηκε κυρίως στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα.

Στη συνέχεια στο *Χωνευτήρι* ή αλλιώς *Melting Pot* επικρατεί η ιδέα της συγχώνευσης με σκοπό τη δημιουργία του «νέου πολίτη». Υπάρχει μια ώσμωση πολιτισμών μεταξύ γηγενών και μεταναστών και δημιουργείται ο «νέος άνθρωπος» ή «νέος πολίτης» όπου φέρει ένα κράμα πολλών πολιτισμών.

Επόμενο είναι το μοντέλο του «*διαφορικού αποκλεισμού*» ή του «*μερικού αποκλεισμού/ ένταξης*». Είναι ένα μοντέλο όπου προτεραιότητα έχει η αγορά εργασίας. Οι μετανάστες προστατεύονται στην οικονομική σφαίρα της καθημερινότητας και έχουν κοινωνικά δικαιώματα, αποκλείονται όμως από την ιδιότητα του πολίτη και εν γένει από τα πολιτικά δικαιώματα. Εφαρμόστηκε στην Δυτική Ευρώπη και κυρίως στην Δυτική Γερμανία.

Άλλο μοντέλο που εφαρμόστηκε ήταν το «*πολυπολιτισμικό*» ή το «*πλουραλιστικό*». Σε αυτό το μοντέλο επικρατεί η ανοχή προς την πολιτισμική ιδιαιτερότητα, χρησιμοποιείται και ενθαρρύνεται για την ομαλή συμβίωση και συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών και εθνοτικών ομάδων. Βασικές αρχές του συγκεκριμένου μοντέλου είναι η ισότιμη συμμετοχή μεταναστών στην πολιτεία, η διατήρηση του δικαιώματος στην διαφορά, ο σχηματισμός εθνοτικών ομάδων και ο σεβασμός των κεντρικών αξιών της κοινωνίας υποδοχής.

Πρόσφατα επικρατεί η συζήτηση για την αναθεώρηση και πιθανόν απόρριψη του μοντέλου της πολυπολιτισμικότητας φέρνοντας στον αντίποδα ως καταλληλότερο, το μοντέλο της αφομοίωσης.

Η πολυπολιτισμικότητα αποτέλεσε λύση απέναντι στην προσέγγιση της αφομοίωσης που από το '60 μεταβλήθηκε σε μια πολιτικά ύποπτη διαδικασία. Ωστόσο, τα τέλη της δεκαετίας του '90 με αφορμή την έκρηξη φυλετικών

διαταραχών, στο δημόσιο διάλογο προέκυψε ο προβληματισμός για την ορθότητα στην εφαρμογή και λειτουργία του πλουραλιστικού μοντέλου. Συμπέραναν ότι τελικά δεν υπήρξε ποτέ πολυπολιτισμική συνύπαρξη και επικοινωνία, αλλά γκετοποίηση, κοινωνικός διαχωρισμός, διαφοροποίηση και πολλές φορές αυτό περιχαράκωση των ίδιων των εθνοτικών κοινοτήτων.

Στη σύγχρονη μελέτη και προσέγγιση, η επαναφορά του αφομοιωτικού μοντέλου, αναθεωρημένο αυτή τη φορά, παίρνει τη θέση όλων των προηγούμενων, κάνοντάς το κυρίαρχο μοντέλο. Το «νέο αφομοιωτικό» μοντέλο δεν έχει ως κύρια ιδέα την απορρόφηση των πολιτισμών και την εξαφάνιση της κάθε πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Αφορά, την «τμηματοποιημένη ή αποσπασματική αφομοίωση» ιδίως της δεύτερης γενιάς μεταναστών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – ΑΣΙΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

3.1 Ασιατική Μετανάστευση

Το 2005 οι μετανάστες υπολογίζονταν σε παγκόσμια κλίμακα, σε 191 εκατομμύρια, με την πλειονότητά τους να είναι εργαζόμενοι και στη συνέχεια μέλη των οικογενειών τους.

3.1.1 Παράγοντες εξώθησης μεταναστών από την Ασία

Το Τμήμα Ασιατικών Σπουδών του Ινστιτούτου Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (Ι.Δ.Ο.Σ.) σε έκθεσή του το 2007, σε μια προσπάθεια να καταγράψει τους λόγους και τους παράγοντες που ωθούν στην μετανάστευση και εκροή πληθυσμών από την Ασία προς τις άλλες ηπείρους, αναφέρει τις δημογραφικές πιέσεις σε πολυπληθείς και πυκνοκατοικημένες περιοχές, την αναζήτηση φυσικών πόρων και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, την προϊούσα υποβάθμιση του περιβάλλοντος, το χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες προέλευσης των μεταναστών, τις πολεμικές συγκρούσεις και τις θεομηνίες που δημιουργούν ανθρωπιστικές κρίσεις, πολιτικούς διωγμούς κ.α. Όσον αφορά τις πολεμικές συγκρούσεις στην Ασία, στο Αφγανιστάν υπάρχει σαφής επιδείνωση μετά το 2004, με 1.500 νεκρούς το 2005 και σχεδόν 4.000 νεκρούς το 2006. Μια από τις προφανείς επιπτώσεις είναι η συνεχώς αυξανόμενη έξοδος Αφγανών προσφύγων τα τελευταία χρόνια. Το Νεπάλ ταλανίζεται πολλά χρόνια τώρα από εμφύλια σύρραξη. Στη Σρι Λάνκα 200.000 άνθρωποι περίπου έχουν εκτοπιστεί από τις εστίες τους μόνο το 2006.

3.1.2 Διαδρομές και κόστος μεταφοράς των μεταναστών

Βάσει μαρτυριών και ερευνών που αφορούν τη μεταφορά και τις διαδρομές που ακολούθησαν οι μετανάστες που προέρχονται από την Ασία, φαίνεται ότι πρόκειται σίγουρα για χερσαίες διαδρομές ή συνδυασμό χερσαίων διαδρομών με θάλασσα. Πολλοί λίγοι καταφθάνουν αεροπορικώς. Χώρες κλειδιά στις χερσαίες διαδρομές από την Ασία είναι το Ιράν και η Τουρκία.

Αναφορικά με την είσοδο στην Ελλάδα, οι τρόποι με τους οποίους εισέρχονται ποικίλλουν αλλά οι περισσότερες συλλήψεις έχουν σημειωθεί στις εξής διαδρομές: α. στα χερσαία σύνορα με την Τουρκία και σε πολύ μικρότερο βαθμό με

την Βουλγαρία και την Αλβανία, β. στο Αιγαίο (Λέσβος, Χίος, Ρόδος κ.α.), γ. στο Λιβυκό Πέλαγος (Νότια Κρήτη) και δ. Ιόνιο πέλαγο (Πελοπόννησος).

Σημαντικές δυσκολίες υπάρχουν και στη συγκέντρωση στοιχείων όσον αφορά το κόστος της μεταφοράς των μεταναστών από τους διακινητές και τα δίκτυα. στις έρευνες εμφανίζεται και η περίπτωση των ατομικών ταξιδιών – μετακινήσεων και όχι μόνο των οργανωμένων. Κύρια διαφορά μεταξύ τους, που συνήθως καθορίζει και την επιλογή τους από τους μετανάστες, είναι το πόσο υψηλό είναι κόστος του ταξιδιού και το κατά πόσο κυμαίνεται η διαφορά μεταξύ ατομικού και ομαδικού. Παράγοντας επιλογής και προτίμησης μεταξύ ατομικού και οργανωμένου ταξιδιού, είναι επίσης η εμφάνιση περισσότερων κινδύνων στα ατομικά σε αντίθεση με τα ομαδικά.

Το κόστος της μετακίνησης εξαρτάται και από την απόσταση. Για παράδειγμα, συνήθως οι Ιρανοί και οι Αφγανοί πληρώνουν λιγότερα από τους Πακιστανούς ή από άλλους μετανάστες που προέρχονται από μακρινότερες ασιατικές χώρες. Οι ατομικές μετακινήσεις συχνά διαρκούν έως και ένα χρόνο, με τους Ασιάτες μετανάστες να διαμένουν και να εργάζονται στους ενδιάμεσους σταθμούς, με αποτέλεσμα οι δαπάνες διαμονής να μην είναι εύκολο να συνυπολογιστούν στο συνολικό κόστος της μετακίνησης. Αντίθετα οι οργανωμένες μετακινήσεις είναι πιο σύντομες και οι μετανάστες μπορούν να υπολογίσουν το τελικό ποσό που κοστίζει το ταξίδι τους ευκολότερα.

3.1.3 Η παρουσία των Ασιατών Μεταναστών στην Ελλάδα

Η παρουσία μεταναστών στην Ελλάδα και ιδίως Ασιατών δεν είναι ένα παλιό φαινόμενο, εμφανίζονται από τη δεκαετία του 1970. Μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις φάσεις ύπαρξης Ασιατών μεταναστών στην Ελλάδα με γνώμονα το σχηματισμό κοινοτήτων. Έτσι, υπάρχουν οι εξής φάσεις: α. μέχρι το 1991, β. 1991 – 2003 και γ. μετά το 2003. Πιο συγκεκριμένα:

α. Μέχρι το 1991 συναντάμε μετανάστες από το Πακιστάν, τις Φιλιππίνες και το Βιετνάμ. Οι Πακιστανοί ήρθαν στην Ελλάδα προς τις αρχές της δεκαετίας του 1970 βάσει διακρατικής συμφωνίας για να εργαστούν ως εργάτες στα Ναυπηγεία του Σκαρμαγκά. Οι πρώτες γυναίκες από τις Φιλιππίνες έφθασαν στην Ελλάδα προς το τέλος της δεκαετίας του 1970 και απασχολήθηκαν σε ξενοδοχεία, νοσοκομεία και

κατοικίες ως οικιακοί βοηθοί. Οι Βιετναμέζοι από την άλλη, έφθασαν στην Ελλάδα μετά το 1975.

β. Η δεύτερη φάση είναι μεταξύ 1991 και 2003. Η φάση αυτή σηματοδεύτηκε από την αναχώρηση των Βιετναμέζων αλλά και τη μείωση των Ιαπώνων επιχειρηματιών στη χώρα. Ταυτόχρονα σημειώνεται σταδιακή αύξηση Φιλιππινέζων, Πακιστανών και Ινδών. Σημαντικός παράγοντας αποτέλεσε και το γεγονός ότι πολλοί Πακιστανοί ανέλαβαν εργασία στα ολυμπιακά έργα εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα.

γ. Μετά το 2003 έκαναν την εμφάνισή τους Αφγανοί πρόσφυγες. Οι λόγοι και παράγοντες εξώθησης και έλξης ήταν προφανείς όπως πολεμικές συρράξεις και συγκρούσεις, οι περιβαλλοντικές καταστροφές και σίγουρα η οικονομική άνθηση της Ελλάδας. Επιπλέον, έρευνες θεωρούν ότι προστίθεται ένας ακόμη λόγος, ότι οι ήδη εγκατεστημένες κοινότητες είχαν ήδη προβεί στο στάδιο της «αυτοτροφοδοτούμενης μετανάστευσης», διευκολύνοντας την έλευση άλλων ομογενών τους από την Ασία.

3.2 Πακιστανική Μετανάστευση

3.2.1. Το Πακιστάν γεωγραφικά

Το Πακιστάν ή αλλιώς η Ισλαμική Δημοκρατία του Πακιστάν, βρίσκεται στο νότιο μέρος της Ασίας. Η νότια πλευρά της χώρας βρέχεται από την Αραβική Θάλασσα, δυτικά συνορεύει με το Αφγανιστάν και το Ιράν, ανατολικά με την Ινδία, βορειοανατολικά με την Κίνα και βόρεια με το Τατζικιστάν. Γεωγραφικά το Πακιστάν, λόγω της θέσης του, λειτουργεί ως χώρα διέλευσης για μετανάστες, καθώς συνδέει τη Νότια Ασία, με τη Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή.

Η επίσημη γλώσσα είναι τα Ουρντού (Urdu) που παρόλο που είναι επίσημη, ομιλείται από το 8% του συνολικού πληθυσμού. Έπειτα, άλλες γλώσσες που ομιλούνται, είναι τα Παντζάμπι (Punjabi) και τα Παστό (Pashto) με ποσοστό ομιλίας της γλώσσας το 56% του πληθυσμού.

Αποτελείται από τέσσερις επαρχίες, την επαρχία του Μπαλουχιστάν (Baluhistan), τη Βορειοδυτική Συνοριακή Επαρχία (North West Frontier Province), την επαρχία του Παντζάμπ (Punjab) και την επαρχία της Σίντ (Sidh). Επίσης, αποτελείται από τις Βόρειες Περιοχές (Nothern Areas) που είναι ομοσπονδιακά ελεγχόμενες και το κρατίδιο Αζάντ Τζαμού (Azad Jammu) και το Κασμίρ (Kashmir), που συνορεύει με την Ινδία και θεωρείται χωριστό.

3.2.2 Πακιστανική μετανάστευση

Το Πακιστάν έχει μακρά μεταναστευτική παράδοση ως χώρα, τόσο με τις εκροές μεταναστών που πραγματοποιήθηκαν κυρίως προς στη Μεγάλη Βρετανία, όσο και στις εισροές μεταναστών. Οι εισροές μεταναστών δεν είναι τόσο γνωστές, αλλά είναι μια πραγματικότητα που κατέστησε την ίδια τη χώρα κράτος, υποδοχής μεταναστών και προσφύγων, αλλά και χώρα διέλευσης πληθυσμού από τη Νοτιοανατολική Ασία προς την Ευρώπη.

Για τα μεταναστευτικά ρεύματα που εκρέουν από το Πακιστάν αλλά και για τη εσωτερική μετανάστευση εντός της χώρας, ευθύνονται κατά μεγάλο ποσοστό σε πληθυσμιακές και δημογραφικές πιέσεις. Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ), ο τρέχων πληθυσμός της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Πακιστάν ανέρχεται περίπου στα 180 εκατομμύρια. Ο πληθυσμός

δε, που υπολογίζεται ότι διαμένει εκτός των συνόρων της χώρας ανέρχεται στα 10 εκατομμύρια.

Το Πακιστάν λόγω γεωπολιτικών ανακατατάξεων και αλλαγών έχει συμμετάσχει σε δύο μεγάλες ανταλλαγές πληθυσμών. Η πρώτη φάση τοποθετείται τη περίοδο 1947 – 48, με τη διχοτόμηση της Ινδίας και τη πλήρη ανεξαρτησία του Πακιστάν και το αμφίπλευρο ρεύμα μεταναστών που πιθανολογείται ότι είναι το μεγαλύτερο στην ιστορία. Στο Πακιστάν εγκαταστάθηκαν περίπου 7 εκατομμύρια Μουσουλμάνοι και αντίστροφα στην Ινδία σχεδόν 8 εκατομμύρια Ινδουιστές και Σιχ. Σημαντικό σε αυτή τη πρώτη φάση της ανταλλαγής των πληθυσμών είναι ότι δεν έγινε πάντα εθελοντικά ή οργανωμένα. Κυρίως στις συνοριακές περιοχές οι πληθυσμοί αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν λόγω ένοπλων συγκρούσεων μεταξύ εθνικών ομάδων. Η ενσωμάτωση παρόλα αυτά των νεοαφιχθέντων προσφύγων κύλησε ομαλά. Υπολογίζεται ότι κατά την πρώτη φάση, τη διχοτόμηση της Ινδίας δηλαδή, μετακινήθηκαν 17,5 εκατομμύρια άνθρωποι από και προς το Πακιστάν.

Η δεύτερη φάση του μεταναστευτικού κύματος ή αλλιώς της άτυπης ανταλλαγής πληθυσμών, αφορά τη περίοδο της απόσχισης και ανεξαρτησίας των εδαφών του Μπαγκλαντές (πρώην Ανατολικό Πακιστάν). Εκτός από τη μετακίνηση πιστών μουσουλμάνων στο Πακιστάν, στο νεοϊδρυθέν Μπαγκλαντές διέμενε η κοινότητα Μπαχάρι (Biharis), οι οποίοι θεωρούνταν Πακιστανοί χωρίς να έχουν ποτέ ζήσει ή να κατάγονται από το Δυτικό Πακιστάν. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής επαρχίας, οι Μπαχάρι επέλεξαν να υποστηρίξουν τον Πακιστανικό στρατό. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μιλούσαν Ουρντού, τους κατέστησε ανεπιθύμητους στο ανεξάρτητο Μπαγκλαντές. Η περίπτωση του Μπαχάρι είναι ακόμα άλυτη καθώς ούτε από το Πακιστάν είναι επιθυμητοί. Το Πακιστάν έχει αναγνωρίσει σε περίπου μισό εκατομμύριο το δικαίωμα «επιστροφής» στη χώρα, ενώ άλλοι 250 – 350.000 διαμένουν σε προσφυγικούς καταυλισμούς στο Μπαγκλαντές (Δημητριάδη, 2013:266).

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, το Πακιστάν ως χώρα μεταναστευτικά δεν χαρακτηρίζεται μόνο από εισροές μεταναστών και προσφύγων αλλά και από εκροές. Εκροές μεταναστών πραγματοποιήθηκαν προς την Ευρώπη, την Αμερική και προς την Ανατολική Ασία. Το 2009 πραγματοποιήθηκε η έρευνα Baseline Study, η οποία χωρίζει τη μετανάστευση από το Πακιστάν προς την Ευρώπη και την Αμερική σε τρεις περιόδους. Πιο αναλυτικά, η πρώτη περίοδος μεταξύ 1960 – 1990, οι μετανάστες προέρχονταν κυρίως από τη μεσοαστική τάξη, οι οποίοι είτε μέσω

οικογενειακής επανένωσης ή μέσω άλλων νόμιμων τρόπων μετανάστευαν προς τρίτες χώρες κυρίως την Αγγλία. Η δεύτερη περίοδος, 1980 – 1990, χαρακτηρίζεται επίσης από νόμιμη μετανάστευση, μεσοαστικής και ανώτερης οικονομικής τάξης, με κατεύθυνση κυρίως προς τις ΗΠΑ κυρίως για σπουδές. Η Τρίτη περίοδος, 1990 – 2000, αφορά στην πλειοψηφία τους άνδρες, με προορισμό είτε την Ευρώπη είτε τις ΗΠΑ. Οικονομικά και κοινωνικά ανήκαν στα φτωχότερα στρώματα, μετακινούνταν παράτυπα και συχνά χρησιμοποιώντας διακινητές. Το μέσο με το οποίο αποκτούσαν νόμιμο καθεστώς ήταν να ζητήσουν άσυλο. Παράλληλα με αυτούς μετακινούνταν και μετανάστες σε ημιμόνιμη κατάσταση, που εισέρχονταν μεν νόμιμα στις χώρες, είτε ως φοιτητές ή ως τουρίστες, αλλά παρέμεναν και μετά τη λήξη της βίζας τους ανήκοντας και εκείνοι με τη σειρά τους σε οικονομικά ασθενέστερα στρώματα.

Περίπου 7 εκατομμύρια Πακιστανοί ζουν εκτός Πακιστάν, με 2.2 εκατομμύρια στην Ευρώπη εκ των οποίων οι μισοί σχεδόν ζουν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι Πακιστανοί στην Ελλάδα δεν αποτελούν καινούρια ομάδα που έχει πρόσφατα εγκατασταθεί. Ζουν και εργάζονται στη χώρα μας εδώ και δεκαετίες. Οι πρώτοι μετανάστες φθάνουν περίπου τη δεκαετία του 1970, ως εργάτες στα Ναυπηγεία του Σκαρμαγκά.

Το 2004 – 2005 πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα έρευνα για την Πακιστανική διασπορά. Στην έρευνα η Ελλάδα ήταν η Τρίτη χώρα στην Ευρώπη, με πληθυσμό νόμιμων Πακιστανών μεταναστών που έφτανε τους 80.000. Στην πλειονότητα τους οι παράτυποι μετανάστες προέρχονται από την επαρχία Παντζάμπ. Η μετανάστευσή τους τείνει να είναι πλέον «αυτοσυντηρούμενη», καθώς έχουν δημιουργηθεί εκτενή κοινωνικά δίκτυα, ιδιαίτερα από την επαρχία Gujrat, από όπου προέρχονται σχεδόν το 80% των αφίξεων στην Ελλάδα.

3.2.3 Πακιστανοί μετανάστες στην Ελλάδα – χαρακτηριστικά

Τη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα είχε γίνει για τους μετανάστες μια χώρα προθάλαμος για την υπόλοιπη Ευρώπη. Είχε γίνει προθάλαμος κυρίως για μετανάστες που εισέρχονταν με μη νόμιμο τρόπο. Υπήρξαν οργανωμένες εισροές, έπειτα από διμερής συμφωνίες για εξειδικευμένους εργάτες και η μετανάστευση μέχρι το 1991 είχε αυξηθεί αρκετά. Έτσι μετά το 2003, η κοινότητα που είχε εδραιωθεί ανατροφοδοτούσε νέες εισροές μέσω μεταναστευτικών δικτύων.

Στην Ελλάδα, οι Πακιστανοί έρχονται είτε με τουριστική βίζα είτε με μη νόμιμο τρόπο. Και στις δυο περιπτώσεις, οι περισσότεροι Πακιστανοί περνάνε μια μακρά περίοδο παραμονής χωρίς χαρτιά. Υπάρχουν δυο τρόποι και στρατηγικές από τη πλευρά τους έτσι ώστε να εισέλθουν σε καθεστώς νομιμότητας, είτε να τακτοποιήσουν τις πρέπουσες διαδικασίες είτε να κάνουν αίτηση για παροχή ασύλου. Η αίτηση ασύλου είναι συνήθως μια ευρέως γνωστή στρατηγική, καθώς μέσω αυτής έχουν τη δυνατότητα να «κερδίσουν χρόνο». Επιπλέον, το γεγονός ότι η διαδικασία νομιμοποίησης είναι σπάνια και ότι σε νομικό επίπεδο πάσχει, από μόνο του οδηγεί στην αύξηση παράτυπων και αιτούντων άσυλο Πακιστανών μεταναστών.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 υπήρχαν 11.130 Πακιστανοί που κατοικούσαν στην Ελλάδα. Ωστόσο εκτιμάται ότι ένα μεγάλο ποσοστό έμεινε εκτός της καταγραφής και των επίσημων εγγραφών. Επίσης, το 2006 η Πακιστανική κοινότητα συνιστούσε τη μεγαλύτερη Ασιατική κοινότητα στην Ελλάδα με 40.000 – 50.000 μέλη, παρόλο που εγγεγραμμένοι ήταν μόνο οι 15.478.

Οι Πακιστανοί μετανάστες εργάζονται κυρίως σε χαμηλού κύρους και σε χαμηλόμισθους τομείς. Πιο συγκεκριμένα σε τομείς όπως η βιομηχανία, η οικοδομή, στον αγροτικό τομέα και πολύ λιγότερο σε πρατήρια καυσίμων. Υπάρχει επίσης μια περιορισμένη επιχειρηματική δραστηριότητα γύρω από τη πακιστανική κοινότητα όπου αρκετά πακιστανικά μαγαζιά έχουν ανοίξει και ειδικεύονται στις ανάγκες των μελών της κοινότητας, όπως είναι η μεταφορά χρημάτων, οι τηλεπικοινωνίες, τα βίντεο κλάμπ, τα μίνι μάρκετ και τα εστιατόρια.

Παρόλο που τείνουν να αφήνουν την χώρα τους για μια ποικιλία από λόγους, όπως κοινωνικό – πολιτικοί και οικονομικοί, οι περισσότεροι Πακιστανοί φθάνουν στην Ελλάδα για εύρεση εργασίας. Μάλιστα, κάποιες φορές πριν το ταξίδι, έχουν πληροφορηθεί για την πιθανή εργασία που θα ακολουθήσουν όταν φτάσουν στην Ελλάδα, είτε από συγγενείς, είτε από άλλου είδους γνωριμίες, που έχουν ήδη εγκατασταθεί στην Ελλάδα. Τα δίκτυα αυτά φιλοξενούν τους νεοεισερχόμενους και προσπαθούν να τους βρουν εργασία.

Στην πλειοψηφία τους οι Πακιστανοί που εισέρχονται στην Ελλάδα είναι άνδρες. Σύμφωνα με έρευνες που διεξήχθησαν το 2009, στους 7.035 νόμιμους Πακιστανούς που διέμεναν στην Ελλάδα υπήρχαν μόνο 432 γυναίκες και μόνο 500 οικογένειες. Οι πακιστανοί συνήθως δεν χρησιμοποιούν την οικογενειακή επανένωση καθώς αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα μιας και αποτελεί μια αρκετά χρονοβόρα διαδικασία που υπονομεύεται από τη γραφειοκρατία.

Πακιστανικές μεταναστευτικές οργανώσεις είναι πολύ καλά οργανωμένες και αποτελούν ένα σημείο αναφοράς για τους περισσότερους μετανάστες. Έχουν γίνει πολύ ενεργοί και δραστήριοι αναφορικά με την άμυνα που αναπτύσσουν απέναντι στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους. Σημαντικό αποτελεί και το γεγονός ότι εκφράζουν σε δημόσιο επίπεδο τα αιτήματα και διαδηλώνουν κατά της ισλαμοφοβίας, του ρατσισμού. Επίσης, ασκούν έντονη κριτική για τις υπάρχουσες μεταναστευτικές πολιτικές, την παροχή ασύλου, την ανέγερση Τζαμιού και τη δημιουργία κοιμητηρίου. Στις δραστηριότητες τους συγκαταλέγονται και η βοήθεια σε νεοεισερχόμενους μετανάστες σε επίπεδο εργασίας και στέγασης.

Οι περισσότεροι Πακιστανοί είναι μουσουλμάνοι. Από τη στιγμή που δεν υπάρχουν επίσημα Τζαμιά, οι χώροι όπου προσεύχονται λέγονται «χώροι λατρείας», και έχουν δημιουργηθεί σε όλη την Ελλάδα. Είναι συνήθως «κρυμμένα» από τη δημόσια θέα σε διαμερίσματα ή υπόγεια χωρίς κάποια επίσημη άδεια και λειτουργούν «υπό την ανοχή» των αρχών. Σε συγκεκριμένες γειτονιές έχουν γίνει στόχος ρατσιστικών επιθέσεων. Στην περιοχή της Αθήνας έχουν υπάρξει συγκεκριμένοι Δήμοι όπου περιστατικά εκδήλωσης ρατσισμού και βίας έχουν λάβει χώρα. Οι συγκεκριμένες επιθέσεις έχουν μάλιστα άμεση σχέση με ακροδεξιές εξτρεμιστικές οργανώσεις και νεολαίες.

ΜΕΡΟΣ Β – ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Σκοπός της έρευνας – τοποθέτηση του προβλήματος

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια ποιοτική έρευνα. Σκοπός της ποιοτικής μελέτης είναι η σύνδεση των δεδομένων που προκύπτουν μετά από ενδελεχή έρευνα, με τη θεωρία ή θεωρίες που ήδη υπάρχουν, καθώς και η επεξήγηση των δεδομένων ή του φαινομένου μελέτης για την καλύτερη κατανόησή του.

Η συγκεκριμένη έρευνα αποσκοπεί στην κατανόηση του φαινομένου της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης σε σχέση με την ομάδα μελέτης που επιλέχτηκε. Το ερευνητικό ερώτημα είναι αν υφίσταται κοινωνική ενσωμάτωση στη συγκεκριμένη και μόνο πληθυσμιακή ομάδα και ποια χαρακτηριστικά της κοινωνικής ενσωμάτωσης εντοπίζονται. Βεβαίως τα αποτελέσματα αφορούν μόνο την ομάδα μελέτης. Δεν γενικεύονται και δεν αφορά όμοιους ή παρεμφερείς πληθυσμούς. Ο πληθυσμός που τελικά επιλέχθηκε να μελετηθεί είναι Πακιστανοί μετανάστες που διαμένουν στην Αλίαρτο Βοιωτίας.

Λοιπές πληροφορίες αναφορικά με τη μεθοδολογία

Καταρχάς πρέπει να αναφερθεί η αναγκαιότητα και η σημαντικότητα της παρούσας έρευνας. Έχουν υπάρξει πολλές μελέτες που έχουν επικεντρωθεί σε διάφορους μεταναστευτικούς πληθυσμούς με διάφορες εθνοτικές καταγωγές. Το ερευνητικό ενδιαφέρον ποικίλλει. Η ασιατική μετανάστευση δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο όπως και οι εισροές μεταναστών από το Πακιστάν. Επίσης, η εγκατάσταση και η εργασία των μεταναστών στην ύπαιθρο είναι ένα θέμα που έχει μελετηθεί κατά κόρον. Τα τελευταία όμως δέκα με δεκαπέντε χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική αύξηση στις εισροές από το Πακιστάν, Μπαγκλαντές και τις χώρες της βορείου Αφρικής. Έρευνες που αφορούν το συγκεκριμένο πληθυσμό είναι συνήθως τοποθετημένες σε αστικές περιοχές και όχι στην ύπαιθρο. Έρευνες σχετικά με τις συγκεκριμένες εθνικές ομάδες δεν έχουν πραγματοποιηθεί στο μέγεθος, στο εύρος και την ποικιλία που υπάρχουν για άλλους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που διαβιούν στην Ελλάδα. Και εδώ εντοπίζεται το ερευνητικό κενό όπου η συγκεκριμένη προσπάθεια επιχειρεί να καλύψει. Σκοπός είναι να συμβάλει σε περαιτέρω γνώση. Η μελέτη της κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι σημαντική καθώς μέσω αυτής θα

αποδώσει εμπειρικά τη γνώση και τη καλύτερη κατανόηση στοιχείων για αυτή τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα.

Για την διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος και προσέγγιση. Πραγματοποιήθηκαν έξι σε βάθος ποιοτικές συνεντεύξεις με τη βοήθεια ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο ήταν έτσι δομημένο που είχε το ρόλο του οδηγού. Ήταν χωρισμένο σε άξονες – θεματικές με υπο – ερωτήσεις που βοήθησαν στην εις βάθος συνέντευξη. Επομένως η συνέντευξη ήταν ημι – δομημένη και δόθηκε μεγαλύτερο βάρος στη συζήτηση και τι είχαν να πουν οι ίδιοι οι ερωτώμενοι. Τη πρώτη εκ των έξι συνολικά συνεντεύξεων, την έδωσε ο άνθρωπος κλειδί, η οποία λόγω της άριστης επικοινωνίας στα ελληνικά, διήρκησε 4,5 ώρες. Στη συνέχεια ο ίδιος βοήθησε και στην υλοποίηση των υπολοίπων συνεντεύξεων κάνοντας τον διερμηνέα όπου αυτό ήταν απαραίτητο. Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν για την ανάλυση των δεδομένων.

4.2 Η διαδρομή προς τη κατάληξη του θέματος

Η αρχική σκέψη ήταν να μελετηθούν οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί στην ύπαιθρο και συγκεκριμένα στις αγροτικές περιοχές της Βοιωτίας, από όπου κατάγεται η συγγραφέας της παρούσας εργασίας. Η συγγραφέας κατάγεται από τον Ορχομενό Βοιωτίας, που αποτελεί μια κυρίως αγροτική κωμόπολη με συνολικό πληθυσμό 5.240 κατοίκους.

Η αναζήτηση της πληθυσμιακής ομάδας που θα εξεταζόταν ξεκίνησε από τον Ορχομενό, προσπαθώντας να διαπιστωθούν ποιες και πόσες εθνοτικές ομάδες και πληθυσμοί κατοικούν στη περιοχή. Ερωτήματα που θα οδηγούσαν στο τελικό θέμα ή πιθανόν στην ομάδα στόχο ήταν εάν υπάρχουν οικογένειες, παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών, εάν πάνε σχολείο και ούτω κάθε εξής. Εν τέλει, στη προσπάθεια να βρεθούν ποιες μεταναστευτικές ομάδες κατοικούν στον Ορχομενό, έγινε προσπάθεια να εντοπιστούν αν υπάρχουν οργανωμένες ομάδες μεταναστών, σύλλογοι, δίκτυα, επιτροπές, κοινότητες και άλλα.

Σε μια παράλληλη αναζήτηση στο διαδίκτυο διαπιστώθηκε ότι η μόνη οργανωμένη μεταναστευτική ομάδα είναι η κοινότητα των Πακιστανών. Εντοπίστηκε ο πρόεδρος της τοπικής επιτροπής της πακιστανικής κοινότητας, μέσα από ένα άρθρο που είχε γράψει ο ίδιος και ήταν δημοσιευμένο στα τοπικά ενημερωτικά μέσα και συγκεκριμένα σε μια ηλεκτρονική εφημερίδα της Θήβας. Είχε δημοσιεύσει ένα άρθρο προς απάντηση ενός άλλου άρθρου, που κατηγορούσε τους Πακιστανούς που διέμεναν στη Θήβα ότι ύψωσαν σε τόπο λατρείας σημαία της Τζιχαντ. Βάσει του ονόματος που έφερε η υπογραφή, έγινε στη συνέχεια αναζήτηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με αποτέλεσμα να γίνει μια πρώτη συνάντηση και να συζητηθεί το ενδεχόμενο συνεργασίας.

Από τη συζήτηση προέκυψε ότι οι Πακιστανοί μετανάστες από το χωριό του Ορχομενού, τη πόλη της Θήβας και το χωριό της Αλιάρτου, που βρίσκεται ανάμεσα στις δυο προηγούμενες περιοχές, είναι οργανωμένοι σε τοπική επιτροπή. Έχουν εκλεγμένα μέλη και υποστηρίζονται από τη Πακιστανική Κοινότητα της Ελλάδας, που εδρεύει στην Αθήνα. Τα εκλεγμένα μέλη που ήταν ο πρόεδρος, ο αντιπρόεδρος και ο γραμματέας κατοικούσαν στην Αλιάρτο. Η συγκεκριμένη επιτροπή είχε την επίβλεψη και ευθύνη και για τις τρεις περιοχές. Ο πρόεδρος της τοπικής επιτροπής δεν είχε αντίρρηση να βοηθήσει με την έρευνα και να αποτελέσει τον άνθρωπο κλειδί

που θα δώσει τη πρόσβαση στους υπολοίπους ερωτώμενους αλλά και σε στοιχεία και πληροφορίες που θα δομούσαν την έρευνα.

Τελικά, το θέμα της έρευνας βάσει των δεδομένων που ήταν διαθέσιμα, κατέληξε να αφορά την κοινωνική ενσωμάτωση των πακιστανών μεταναστών στην Αλίαρτο και αν αυτή υφίσταται ή όχι. Πιο αναλυτικά, οι Πακιστανοί επιλέχθηκαν γιατί ήταν η μόνη οργανωμένη και προσβάσιμη πληθυσμιακή ομάδα. Στη συνέχεια επιλέχτηκε η Αλίαρτος καθώς εκεί κατοικούσε ο άνθρωπος κλειδί και τέλος, η κοινωνική ενσωμάτωση αποτέλεσε ενδιαφέρον θέμα ως προς διερεύνηση καθώς διαπιστώθηκε εκ πρώτης όψεως μια τάση αλληλόδρασης και επικοινωνίας σε επίπεδο διεκδίκησης δικαιωμάτων μεταξύ Πακιστανών και γηγενούς πληθυσμού.

4.3 Η πληθυσμιακή ομάδα

Τη πληθυσμιακή ομάδα την αποτελούν άντρες Πακιστανοί μετανάστες, με διάφορα νομικά καθεστάτα. Οι περισσότεροι είναι αιτούντες άσυλο ενώ ένας δεν έχει καθόλου χαρτιά. Παρόλο που είχαν κάρτα αιτούντα άσυλο από τη συζήτηση προέκυψε ότι ήταν οικονομικοί μετανάστες και είχαν μεταναστεύσει στην Ελλάδα κυρίως για οικονομικούς λόγους. Σε αυτό το σημείο να σημειώσω ότι γυναίκες μετανάστριες από το Πακιστάν δεν έχουν μεταναστεύσει και εγκατασταθεί ποτέ στη περιοχή. Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 22 έως 30 χρονών. Το βιοτικό – κοινωνικό επίπεδο μεταξύ των ερωτώμενων πριν μεταναστεύσουν δεν διέφερε. Όλοι καταγόntonταν από τη μεσαία τάξη, πολλές φορές ή ήταν ιδιοκτήτες κάποιας μικρής βιοτεχνίας ή επιχείρησης, ή είχαν στην ιδιοκτησία τους εκτάσεις γης. Στη παρούσα οικονομική τους κατάσταση, οι περισσότεροι έχουν σταθερή εργασία. Οι ερωτώμενοι κατοικούν μαζί με άλλους ομοεθνείς τους έτσι ώστε πέρα από την οικονομική διευκόλυνση που προκύπτει μέσω της συγκατοίκησης υπάρχει και ένα πλαίσιο προστασίας, αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας. Το δείγμα το αποτελούν έξι ερωτώμενοι. Οι ερωτώμενοι προερχόντουσαν από δυο σπίτια – νοικοκυριά. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι όλοι καταγόntonταν από την ίδια περιοχή στο Πακιστάν, που έχει παράδοση στις μεταναστευτικές εκροές.

Τέλος, αναφορικά με το δείγμα και την δειγματοληψία είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το δείγμα ήταν επαρκές ώστε να παρέχει ποιοτικές πληροφορίες. Ήταν ένα «δείγμα σκοπιμότητας» καθώς οι ερωτώμενοι πληρούσαν τα χαρακτηριστικά και

είχαν τη θέληση να του δώσουν ολοκληρωμένες και σε βάθος απαντήσεις. Η δειγματοληψία θα μπορούσε να πει κανείς ότι ακολούθησε τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Στη μέθοδο της χιονοστιβάδας, υπήρξε ο άνθρωπος κλειδί με τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά που στη πορεία συνέστησε και οδήγησε σε άλλους ερωτώμενους.

4.4 Ο τόπος και ο χρόνος

Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως ο τόπος όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα είναι η Αλιάρτος Βοιωτίας. Είναι μια κομόπολη του νομού Βοιωτίας και έχει πληθυσμό 4.400 κατοίκους.

Η πρώτη συνάντηση ωστόσο με τον άνθρωπο κλειδί έγινε στην Λιβαδειά, τον Φεβρουάριο του 2015. Η συνάντηση έλαβε χώρα σε δημόσιο χώρο, στη κεντρική πλατεία της Λιβαδειάς. Στη συνέχεια, η δεύτερη συνάντηση έγινε στην Αλιάρτο όπου πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνέντευξη, τον Μάρτιο του ίδιου έτους. Η πρώτη συνέντευξη έγινε σε χώρο πολιτιστικών εκδηλώσεων του Δήμου, έπειτα από άδεια που πάρθηκε από τον Δήμαρχο και τον Αντιδήμαρχο της Αλιάρτου. Ακολούθησαν άλλες πέντε συνεντεύξεις, όπου πραγματοποιήθηκαν τον Δεκέμβριο του 2015, και διεξήχθησαν στα σπίτια των συνεντευζιαζόμενων.

Η πρώτη συνέντευξη ήταν από τον πρόεδρο της τοπικής επιτροπής, που στη συνέχεια αποτέλεσε και το άνθρωπο κλειδί. Η συζήτηση διήρκεσε 4,5 ώρες συζητώντας εκτενώς τα θέματα που τέθηκαν βάσει του οδηγού της συνέντευξης. Η συγκεκριμένη συζήτηση χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο και πυξίδα για την εκτέλεση των επόμενων συνεντεύξεων. Οι επόμενες δυο συνεντεύξεις διήρκεσαν 1,5 ώρα και οι επόμενες τρεις μία ώρα.

4.5 Οδηγός συνέντευξης – διεξαγωγή της συνέντευξης

Για τη δόμηση του ερωτηματολογίου ή αλλιώς του οδηγού της συνέντευξης προϋπόθεση ήταν η μελέτη άλλων ερευνών και μελετών καθώς και η υιοθέτηση κάποιας θεωρίας για το φαινόμενο που μελετάται. Στην προκειμένη περίπτωση υιοθετήθηκε ο όρος της κοινωνικής ενσωμάτωσης έτσι όπως ορίζεται στο βιβλίο της Ήρας Έμκε – Πουλοπούλου «Η μεταναστευτική πολιτική». Κοινωνική ενσωμάτωση ονομάζεται η πλήρης κοινωνική ένταξη υπό την έννοια της πρόσβασης στα ακόλουθα αγαθά και υπηρεσίες: πρόσβαση στην αγορά εργασίας, στην υγεία, στην κατοικία, στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην εκμάθηση της γλώσσας, στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην άσκηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων όπως και ο γηγενής πληθυσμός (Έμκε – Πουλοπούλου, 2007: 442).

Βάσει όλων αυτών των τομέων της κοινωνικής ενσωμάτωσης έγινε και η δόμηση του οδηγού συνέντευξης. Οι άξονες αποτελούνταν από τα δημογραφικά στοιχεία και κάποια σύντομη περιγραφή της ζωής του ερωτώμενου στην πατρίδα, πληροφορίες για το νομικό καθεστώς, την εργασία και τις συνθήκες εργασίας, τη στέγαση και τις συνθήκες διαβίωσης, την υγεία και την πρόσβαση σε αυτή, τη γλώσσα, τις κοινωνικές σχέσεις, τη θρησκεία, τη σχέση με το ελληνικό δημόσιο και την ενασχόληση του ερωτώμενου με συλλόγους στο επίπεδο της ενεργούς πολιτειότητας.

Πιο συγκεκριμένα οι άξονες έχουν τους εξής συγκεκριμένους στόχους:

Δημογραφικά στοιχεία: εδώ συλλέγονται τα στοιχεία, όπως η ηλικία, ο τόπος καταγωγής, η οικογένεια, ο λόγος μετανάστευσης και γενικότερα πληροφορίες για τη ζωή του ερωτώμενου πριν το ταξίδι. Το ζητούμενο είναι να κατανοηθεί το κοινωνικό υπόβαθρο και πιθανόν το κοινωνικό στάτους. Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ο τρόπος σκέψης, οι αξίες και γενικότερα το αρχικό πλαίσιο στο οποίο είχε κοινωνικοποιηθεί το υποκείμενο.

Το νομικό καθεστώς: σε αυτόν τον άξονα εκτός από την καταγραφή των νομικών καθεστώτων των ερωτώμενων γίνεται συζήτηση γύρω από αυτό. Ποια ήταν η διαδικασία για να βγάλουν χαρτιά, από ποιον ενημερώθηκαν, αν αντιμετώπισαν πρόβλημα, η πιθανόν επαφή τους με δικηγόρο, αν ποτέ φυλακίστηκαν και κυρίως πως εξελίσσεται η καθημερινότητά τους με άξονα το νομικό τους υπόβαθρο. Είναι σημαντικό να διαπιστωθεί η διάθεση του υποκειμένου για «νομιμοποίηση», τι

εμπόδια υπάρχουν από το κράτος, αν η νομική τους υπόσταση στέκεται εμπόδιο στη καθημερινότητά τους, τι προνόμια απολαμβάνουν και αν τα εκμεταλλεύονται.

Η εργασία – συνθήκες εργασίας: η εργασία αποτελεί εν γένει παράγοντας ενσωμάτωσης. Οι χρηματικές απολαβές, το καθεστώς εργασίας, η αλλαγή του είδους της εργασίας από αυτή που έκανε πριν το ταξίδι σε αυτή που κάνει σήμερα, η κινητικότητα από τη μια εργασία στην άλλη και αν υπάρχει, τους συναδέλφους, η σχέση με το αφεντικό και άλλα φανερώνουν την ενσωμάτωση του υποκειμένου στο τομέα της εργασίας. Ο τομέας της εργασίας παίζει σημαντικό ρόλο και καθορίζει πολλές φορές την μετέπειτα πορεία και διαμονή του μετανάστη σε μια χώρα.

Στέγαση – συνθήκες διαβίωσης: και σε αυτό τον άξονα είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι συνθήκες διαβίωσης στο τόπο παραμονής. Η ποιότητά ζωής του υποκειμένου είναι παράγοντας ενσωμάτωσης σε μια κοινωνία.

Υγεία: η υγεία σε αυτό τον άξονα μελετάται η υγεία, με την έννοια της πρόσβασης σε αυτή. Ένα άτομο είναι ενσωματωμένο όταν του προσφέρονται οι υπηρεσίες υγείας όπως προσφέρονται και στους υπολοίπους. Είναι σημαντικό να διαπιστωθεί αν υπάρχουν διακρίσεις στο τομέα αυτό και από ποιους εκδηλώνονται.

Γλώσσα: η γλώσσα είναι σημαντική για την ενσωμάτωση. Φανερώνει τη διάθεση του υποκειμένου για επικοινωνία, εγκατάσταση και αποτελεί γενικότερα μέρος της στρατηγικής του. Σε αυτόν τον άξονα έγινε προσπάθεια να κατανοηθεί ο ρόλος της γλώσσας στην ζωή του ερωτώμενου, σε συνάρτηση με τις υπόλοιπες πτυχές της καθημερινότητάς του.

Κοινωνικές σχέσεις: οι κοινωνικές σχέσεις, ανάλογα με το ποιον υπάρχουν και τη συχνότητά τους, δείχνουν την αποδοχή του υποκειμένου από τη κοινωνία αλλά και πως το υποκείμενο αντιλαμβάνεται την αποδοχή αυτή.

Θρησκεία: ο άξονας της θρησκείας είναι ένα δύσκολο θέμα όπου έχει τις ρίζες του όχι σε τοπικό αλλά θεσμικό και παγκόσμιο επίπεδο. Παρόλα αυτά, το πως η θρησκεία αντιμετωπίζεται σε τοπικό επίπεδο έχει να προσδώσει στην κοινωνική ενσωμάτωση των υποκειμένων.

Ελληνικό κράτος: σκοπός εδώ είναι να διερευνηθούν και να εντοπιστούν πιθανές διακρίσεις που υφίστανται ή δυσκολίες στην διεκπεραίωση των αιτημάτων τους από το ελληνικό κράτος και τις δημόσιες υπηρεσίες, λόγω της διαφορετικής τους καταγωγής.

Σύλλογοι – ενεργός πολιτειότητα: η συμμετοχή του υποκειμένου σε δραστηριότητες που προέρχονται από ομαδοποιήσεις ατόμων, είτε έχουν κινηματικό

χαρακτήρα, είτε πολιτισμικό, είτε κάποιο άλλο μπορούν να προωθήσουν την ενσωμάτωση καθώς η διαδικασία αυτή ενέχει αλληλεπίδραση με τον γηγενή πληθυσμό. Επομένως μέσω αυτού του άξονα διερευνάται η συμμετοχή του ερωτώμενου σε συλλόγους και δραστηριότητες με κοινωνικό αντίκτυπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 – ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1 Εισαγωγή

Για την καλύτερη απόδοση των δεδομένων και όσων στοιχείων συλλέχθηκαν αναφορικά με τον ερευνητικό ερώτημα, σε πρώτο στάδιο έγινε κωδικοποίηση των δεδομένων και έπειτα διαχωρισμός σε θεματικές ενότητες. Οι θεματικές ενότητες είναι χωρισμένες έτσι, προσπαθώντας να αποδώσουν μια συνολική ερμηνεία στο φαινόμενο που μελετάται αλλά και να συνδέσουν το ερώτημα με όσα έχουν μελετηθεί και αναφερθεί στην βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Θεωρήθηκε σκόπιμο, έπειτα από τα ευρήματα και την ανάλυση που προέκυψε, να γίνει ένας διαχωρισμός σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Οι θεματικές ενότητες είναι οι εξής:

- α) Το προφίλ των ερωτώμενων
- β) Ο ιδιωτικός βίος και η καθημερινότητα
- γ) Ο δημόσιος βίος και η αλληλεπίδραση με την κοινωνία
- δ) Το δέσιμο με τον τόπο και η προσωπική στρατηγική

Στην ανάλυση που ακολουθεί έχει κρατηθεί η ανωνυμία. Η αναφορά στους ερωτώμενους θα γίνεται με κεφαλαία γράμματα της αλφαβήτου και με τη σειρά που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις (ο ερωτώμενος «Α», ο ερωτώμενος «Β», ο ερωτώμενος «Γ» κοκ). Ο άνθρωπος κλειδί θα αναφέρεται ως «άνθρωπος κλειδί».

5.2 Το προφίλ των ερωτώμενων

Για να μελετηθεί σε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο η κοινωνική ενσωμάτωση ενός μετανάστη, δεν μπορεί να παραληφθεί η γνώση του προφίλ του υποκειμένου ή των υποκειμένων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ως προφίλ νοούνται όλα αυτά που συνθέτουν μια βάση πληροφοριών και κάνουν κατανοητή τη κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική θέση του υποκειμένου πριν το ταξίδι. Οι πληροφορίες αυτές είναι κάποια δημογραφικά στοιχεία του ερωτώμενου, ο σκοπός και ο λόγος του ταξιδιού, το επάγγελμα που ασκούσε, η οικογενειακή – εκπαιδευτική του κατάσταση, λίγα πράγματα για το ταξίδι και σαφώς το νομικό καθεστώς του ερωτώμενου.

Συνολικά οι ερωτώμενοι είναι άντρες ηλικίας 22 έως 30. Κατάγονται από διαφορετικά χωριά αλλά από την ίδια ευρύτερη περιοχή που την χαρακτηρίζουν βάσει των ελληνικών δεδομένων ως «νομό». Η μεγάλη περιοχή που περιλαμβάνει τα χωριά των τριών εκ των τεσσάρων ερωτώμενων λέγεται Γκουτζρανβάλα (Gujranwala). Μόνο «ερωτώμενος Δ» έμενε στη περιοχή Φεσλαμπάντ (Faisalabad). Οι περιοχές της Γκουτζρανβάλα και της Φεσλαμπάντ βρίσκονται σε μέσα σε μια μεγαλύτερη περιοχή που λέγεται Παντζάμπ (Punjab) και αποτελεί μια από τις τέσσερις επαρχίες που απαρτίζουν το Πακιστάν. Η γλώσσα που μιλάνε όλοι είναι τα Ουρντού (Urdu). Δυο ερωτώμενοι μιλάνε και λίγα αγγλικά.

Στο Πακιστάν έμεναν με τις οικογένειές του. Κανείς από τους ερωτώμενους δεν ήταν έγγαμος. Οι οικογένειες τους διατηρούσαν το εκτεταμένο μοντέλο οικογένειας, όπου κάτω από την ίδια στέγη κατοικούσαν οι γονείς, οι γονείς των γονιών τους (παππούδες), τα αδέρφια και οι σύζυγοι των αδερφών τους. Σημαντικό, αναφορικά με τις οικογένειες τους, είναι ότι υπάρχει έντονα το πατριαρχικό μοντέλο. Ο πατέρας «αποφάσισε» για το ταξίδι του υποκειμένου τις περισσότερες φορές. Η μητέρα διαπιστώθηκε ότι δεν είχε συμμετάσχει στην απόφαση αυτή, δηλαδή δεν ερωτήθηκε ή της ανακοινώθηκε η απόφαση τελευταία μέρα πριν την αναχώρηση.

Άνθρωπος κλειδί:

Ο μπαμπας μου είπε! Εγώ δεν αποφάσισα καθόλου[...] το πρωί ξύπνησα, είπα στη μαμά «Μαμά φεύγω..». Δεν είπε κάτι περίεργο, μου είπε ωραία, με αγκάλιασε και μου είπε εντάξει. [...]

Σε σχέση με την οικογένεια και την ανατροφή που έχουν πάρει, γίνεται αντιληπτό ένα πολύ συγκεκριμένο αξιακό πλαίσιο. Αυτό το αξιακό πλαίσιο λαμβάνει σημαντική θέση στις προτεραιότητες που δίνουν τα υποκείμενα, ειδικά ο πρώτος ερωτώμενος. Από την αφήγησή του, γίνεται κατανοητό ότι οι αρχές και οι αξίες που κουβαλάει έπαιξαν σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και ενδεχομένως παίζουν ρόλο έως σήμερα. Η οικογένεια, η δομή της αναφορικά με την ιεραρχία και ο ρόλος του πατέρα, λαμβάνουν σημαντικές θέσεις στο αξιακό σύστημα των ερωτηθέντων. Εντοπίζονται χαρακτηριστικά και στοιχεία όπως η υπερηφάνεια, ο σεβασμός, η αξιοπρέπεια, η φιλοτιμία, η ευσπλαχνία, η κοινωνικότητα και μια ιδιαίτερη αυτογνωσία της κοινωνικής του καταγωγής.

Άνθρωπος κλειδί:

Δεν του είπα (στον μικρότερο αδερφό) ότι θα φύγω από τη χώρα. Αν θα φτάσω οκ. Αν δεν φτάσω θα πω ότι είχα πάει στο Ισλαμαμπάντ, για κάποιο δίπλωμα, για κάποιο πράγμα πήγα. Για να μην πούνε όλοι, προσπάθησες να πας έξω, και δεν τα κατάφερες;

[...] Αν και ήμουν 20 χρονών, σκεφτόμασταν λίγο.. σοφιστικέ στυλ.. ότι είμαστε μεγάλοι, δεν είμαστε παιδάκια. Και ότι μπορούμε να καθίσουμε με 50 χρονών και να μιλήσουμε με σεβασμό, με τα πάντα. Ξέρουμε τα πάντα για τον κόσμο, για την κοινωνία. Δεν είμαστε μικρά παιδάκια να παίζουμε, να έχουμε μαλλιά με στυλ, να φοράμε τζινς, σκισμένα τζινς. Αυτά για εμάς ήταν χαζά πράγματα.

[...]δεν είναι ότι έφαγα πολύ (χρήματα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού)... αλλά ήταν δίπλα μου, λίγο πονηροί. Εγώ δεν ήξερα, εγώ ήμουν κοινωνικός, από καλή οικογένεια, και τάιζα όλους. Έρχονταν δίπλα αυτοί που είχαν ξανακάνει το ταξίδι και ήξεραν τι γίνεται[...]

Εγώ δεν ήμουν έτσι μαθημένος.. εγώ ήξερα να βοηθάω τους ανθρώπους..

[...]μπροστά στο κατάστημα μου είπε κάτσε εδώ (ο διακινητής).. και έκατσα σε μια γωνία εκεί και ξαφνικά βλέπω από τη μια πλευρά ότι ήρθε ο συγγενής μου. Μίλησε με αυτόν, και μετά μου είπε πάμε. Ο συγγενής μου, μου είπε, γιατί έκατσα όσο τον περίμενα κάτω στο δρόμο. Εσύ είσαι από μια οικογένεια που δεν κάθονται στο πάτωμα.. Του είπα ότι έχασα την περηφάνια που είχα κάποτε[...]

Τα κίνητρα που τους οδήγησαν στην απόφαση για μετανάστευση ήταν αφενός οικονομικοί λόγοι. Αφετέρου, συνέβαλαν στην απόφαση η κοινωνική αποσταθεροποίηση, ο κίνδυνος που πιθανόν υπήρχε, το επισφαλές και αβέβαιο κλίμα που επικρατούσε σε πολιτειακό και τοπικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, εκμαιεύθηκε

ότι μια οικογενειακή βεντέτα ενίσχυσε την απόφαση ενός πατέρα εκ των τριών ερωτηθέντων, να παροτρύνει τον γιο του για φυγή.

Στιχομυθία με άνθρωπο κλειδί:

-Μου εξήγησες τα προβλήματα με το θείο και ο φόβος που υπήρχε.

-Που είχε ο πατέρας μου.

-Ο πατέρα σου, σου πρότεινε αν θες να πας Ελλάδα;

-Κάπως έτσι.. ήθελε όμως! Απλά με ρώτησε έτσι απλά.. με τέτοιο τρόπο μιλάει. Απλά ήθελε να με στείλει κάπου

Όσον αφορά το ταξίδι, από τα στοιχεία προκύπτει ότι ρόλο έχουν παίξει και τα φιλικά και οικογενειακά δίκτυα. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι είχαν κάποιο συγγενή στην Ελλάδα, κάνοντας την Ελλάδα να είναι ο πρώτος προορισμός. Είναι κυρίως θείοι και αδέρφια που έπειτα από την εγκατάστασή τους, προσκαλούν τους συγγενείς (τους ερωτώμενους) να τους ακολουθήσουν.

Πιο συγκεκριμένα:

Ο «άνθρωπος κλειδί» είχε συγγενείς β' βαθμού που διέμεναν στην Αθήνα, αλλά ωστόσο τον προέτρεψε ο πατέρας του για το ταξίδι, ο οποίος ενημερώθηκε από φιλικό του πρόσωπο. Συνολικά έχει 6 χρόνια στην Ελλάδα, μετανάστευσε το 2009.

Ο «ερωτώμενος Α» βρίσκεται στην Ελλάδα 6 χρόνια, από το 2009. Τον προσκάλεσε ο θείος του που έμενε στην Ελλάδα πολλά χρόνια και ήταν εργολάβος.

Ο «ερωτώμενος Β» διαμένει στην Ελλάδα 9 χρόνια, έφυγε από το Πακιστάν το 2006, και τον προσκάλεσε ο αδερφός του που είχε μεταναστεύσει στην Ελλάδα δυο χρόνια πριν (2004).

Ο «ερωτώμενος Γ» βρίσκεται στην Ελλάδα 6 χρόνια από το 2009, ο «ερωτώμενος Δ» μετράει 4,5 χρόνια από τον Ιούνιο του 2011 και ο «Ε» από το 2007 δηλαδή 8 χρόνια στην Ελλάδα.

Ο «Γ» είχε τον αδερφό του και τον θείο του στην Ελλάδα. Ο «ερωτώμενος Δ» είχε προσκληθεί από τον «ερωτώμενο Β» που είναι ο ξάδερφος του. Στην περίπτωση του «Γ» και του «Δ» οι πατεράδες τους ήταν αυτοί που συνέβαλλαν και τους προέτρεψαν να ταξιδέψουν. Εν αντιθέσει με τον «Ε», που ο αδερφός του ήταν αυτός που τον προσκάλεσε και τον προέτρεψε να μεταναστεύσει.

Παρόλο που υπάρχει ένα δίκτυο, φαίνεται ταυτόχρονα ότι επικρατούσε άγνοια αναφορικά με το τι επρόκειτο να ακολουθήσει. Γνώριζαν ότι πρόκειται για μια νομικά αντικανονική είσοδο σε χώρα, αλλά από την άλλη δεν γνώριζαν πληροφορίες για τη διαδρομή, τις κακουχίες που θα ακολουθούσαν και τα πιθανόν «απρόοπτα»

που μπορούσαν να συμβούν. Εντοπίζεται έλλειψη σε ανατροφοδότηση πληροφοριών από τους ήδη μεταναστεύσαντες συγγενείς.

Στιχομυθία με «άνθρωπο κλειδί»:

-Η μητέρα σου δεν ήξερε;

-Δεν ήξερε πως θα πάει. Δεν ήξερε ότι θα περάσω δρόμο, τι θα γίνει με εμένα. Νόμιζε ότι, όπως ένας άλλος θεός μου που προσπάθησε πολλές φορές να πάει, αλλά με πλαστά χαρτιά προσπάθησε να πάει εκεί πέρα, και δεν τα κατάφερε και γύρισε πίσω, και έλεγε μπορεί να πάει έτσι. Δεν μας είχε πει ο θεός πως πέρασε (τα σύνορα), πως έφαγε ζύλο από αστυνομικούς και τα πάντα. Και δεν ήξερε η μαμά. Ο μπαμπάς κάτι ήξερε, αλλά δεν φοβόταν, έλεγε: δεν θα σε σκοτώσουν κίολας. Δεν πειράζει. Αν δεν ρισκάρεις δεν θα γίνει και κάτι.

Το θέμα του ταξιδιού, θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα διπλωματικής εργασίας από μόνο του. Είναι ένα μεγάλο θέμα στη ζωή των μεταναστών που ο καθένας το βιώνει ξεχωριστά και διαφορετικά από τον άλλο. Αυτό όμως που γίνεται αντιληπτό και είναι ευδιάκριτο στους ερωτηθέντες, είναι ότι όλοι ακολούθησαν την ίδια διαδρομή μέχρι την Τουρκία, η οποία είναι Πακιστάν – Ιράν – Τουρκία. Βεβαίως αλλάζουν τα μονοπάτια, οι σταθμοί, οι στάσεις, τα χωριά και οι άνθρωποι που συμμετέχουν στο δίκτυο των διακινητών. Από την Τουρκία η είσοδος προς την Ελλάδα, μπορεί να γίνει από το «ποτάμι» όπως αποκαλούσαν τη διαδρομή και το πέρασμα από το ποτάμι του Έβρου ή από τη θάλασσα με «πλοίο» ή κοντέινερ. Ο «ερωτώμενος Β» πέρασε με πλεούμενο και βρισκόταν μέσα σε κοντέινερ, το οποίο έπιασε λιμάνι στην Εύβοια και τον συνέλαβαν πρώτη φορά στην Χαλκίδα. Επίσης, διαφέρει το κόστος του ταξιδιού από ερωτώμενο σε ερωτώμενο, όπως και ο συνολικός χρόνος που ταξίδεψαν. Ο χρόνος του ταξιδιού, δηλαδή το κατά πόσο γρήγορα φτάνει στον προορισμό του ο μετανάστης, δεν αποτελεί συνάρτηση του κόστους. Το κόστος, επίσης φαίνεται να άλλαξε μετά το 2010, στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης. Άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι οι συμφωνίες διαφέρουν από διακινητή σε διακινητή για το πότε κατατίθεται το συνολικό ποσό. Μπορεί να δίνεται εξ αρχής ή μόλις ολοκληρωθεί το ταξίδι.

Ο «άνθρωπος κλειδί» ταξίδεψε περίπου 2 μήνες και έδωσε 7.500 ευρώ. Ο «Α» έδωσε 7.000 ευρώ και ταξίδεψε 68 ημέρες. Ο «Γ» έδωσε 3.000 ευρώ και ταξίδεψε 26 μέρες. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι ο «άνθρωπος κλειδί» και ο «Α» έτυχε να φυλακιστούν. Ο πρώτος έπεσε θύμα ομηρίας και η οικογένειά του έστειλε 6.000 ευρώ και ο δεύτερος μέσα στις 68 μέρες ταξιδιού φυλακίστηκε 22 μέρες στη Τουρκία. Ο «Β» έδωσε 3.000 ευρώ και έκανε ταξίδι που

διήρησε 26 μέρες. Ο «Γ» έδωσε 8.000 ευρώ και ταξίδεψε 50 μέρες. Ο «Δ» πλήρωσε 2.000 ευρώ με ταξίδι 28 ημερών. Και τέλος ο «Ε» ταξίδεψε 30 ημέρες και έδωσε 9.000 ευρώ.

Το κοινωνικό και οικονομικό τους επίπεδο φαίνεται να ανταποκρίνεται στα μεσαία στρώματα. Η πλειοψηφία των ερωτώμενων εργαζόταν στα πλαίσια των οικογενειακών επιχειρήσεων ή καλλιεργειών. Ο άνθρωπος κλειδί βοήθησε την οικογένειά του που είχε εκτάσεις γης. Τις καλλιεργούσαν μισθωτοί εργάτες, καθώς όπως αναφέρει ο ίδιος, ο πατέρας του θεωρούσε ότι ήταν ντροπή να εργαστεί στο χωράφι. Επίσης, έπειτα από συζήτηση προκύπτει ότι είχε πάει σχολείο και είχε ολοκληρώσει και το Λύκειο. Ο «ερωτώμενος Α» πριν το ταξίδι του πρόλαβε να εργαστεί μόνο ένα μήνα. Η οικονομική και κοινωνική θέση της οικογένειάς του δεν είναι ξεκάθαρη. Ο «ερωτώμενος Β» είχε και συνεχίζει η οικογένεια του να διατηρεί Mini Market. Πριν το ταξίδι του ήταν αβέβαιο το μέλλον της επιχείρησης, λόγω οικονομικών δυσκολιών. Ο «ερωτώμενος Γ» εργαζόταν με την οικογένειά του στην εκτροφή βοοειδών (μοσχάρια). Ο «ερωτώμενος Δ» είχε μαζί με την οικογένειά του μικρή βιομηχανία ανεμιστήρων οροφής. Ο «ερωτώμενος Ε» δεν εργαζόταν και η κοινωνική – οικονομική του επιφάνεια δεν είναι ξεκάθαρη.

Για το εκπαιδευτικό τους προφίλ δεν υπάρχουν πληροφορίες για όλους τους συνεντευξιζόμενους. Ο «άνθρωπος κλειδί» είχε ολοκληρώσει το Λύκειο. Σημαντικό είναι ότι η γυναίκα του αδερφού του ήταν δασκάλα, η οποία ασκούσε το επάγγελμά της. Η μικρή του αδερφή πήγαινε Γυμνάσιο και υπήρχε σχέδιο από τη μεριά της οικογένειάς να συνεχίσει τις σπουδές της. Αντίστοιχα, ο ερωτώμενος εάν δεν ταξίδεψε, θα γινόταν δικηγόρος. Οι ερωτώμενοι «Β» και «Γ» έχουν τελειώσει και αυτοί το Λύκειο.

Τέλος, για να συμπληρωθεί το προφίλ των συνεντευξιζόμενων θα δοθούν πληροφορίες και στοιχεία που αφορούν το νομικό τους καθεστώς. Το καθεστώς παραμονής τους, φάνηκε μέσα από τη διερευνητική διαδικασία να είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής ενσωμάτωσης. Είναι η κατάσταση, η οποία δίνει ή αφαιρεί την «ελευθερία» ή την άδεια για κίνηση μέσα στον δημόσιο χώρο και κατ' επέκταση την ενσωμάτωση των μεταναστών. Επίσης, το νομικό καθεστώς μπορεί να επηρεάσει τη χάραξη προσωπικών στρατηγικών αναφορικά με τη διαμονή, την επιστροφή ή ακόμα και τη μετάβαση σε μια άλλη χώρα.

Πιο συγκεκριμένα οι τέσσερις εκ των έξι συνεντευξιζόμενων είναι αιτούντες άσυλο και έχουν στη κατοχή τους τη ροζ/ κόκκινη κάρτα (ο «άνθρωπος

κλειδί», ο «Α», «Β» και ο «Ε»). Ο «Γ» και «Δ» δεν έχουν κανένα έγγραφο και βρίσκονται σε καθεστώς παράτυπης διαμονής.

Αναφορικά με την ενημέρωση για την απαιτούμενη διαδικασία, οι συγγενείς που τους υποδέχτηκαν και οι άνθρωποι που τους βοήθησαν το πρώτο καιρό να εγκατασταθούν, ήταν αυτοί που τους υπέδειξαν την απαιτούμενη διαδικασία που έπρεπε να ακολουθήσουν για την αίτηση ασύλου και την έκδοση της κάρτας.

Όσον αφορά τη διαδικασία για την έκδοση των απαραίτητων εγγράφων, όλοι εκτός από τον «Ε», έχουν συμβουλευτεί δικηγόρο. Η αμοιβή του δικηγόρου δεν είναι σταθερή. Ενδεικτικά ο «Α» έδωσε 650 ευρώ ενώ ο «Β» 400 ευρώ.

5.3 Ο ιδιωτικός βίος και η καθημερινότητα

Σε αυτή την ενότητα θα αναλυθεί ό,τι σχετίζεται με τον ιδιωτικό βίο των ερωτώμενων. Επίσης, θα συμπεριληφθούν στην ανάλυση πτυχές της καθημερινότητας που εξελίσσονται εντός και εκτός σπιτιού και μπορεί να ξεφεύγουν από τα όρια της ιδιωτικότητας. Οι άξονες που έχουν ληφθεί υπόψη είναι η εργασία, η στέγαση, η υγεία και η γλώσσα. Η διερεύνηση των συγκεκριμένων παραγόντων ενσωμάτωσης έδειξαν ότι, οι εν λόγω συνθήκες και καταστάσεις, αναφορικά με τη μελέτη της ενσωμάτωσης, φανερώνουν τα αρχικά στάδια της ένταξης ενός μετανάστη στη κοινωνία υποδοχής. Η ένταξη και η πρόσβαση στην αγορά εργασίας, οι εργασιακές σχέσεις, η εργοδοσία, η στέγαση και οι συνθήκες διαβίωσης αλλά και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σκιαγραφούν το προφίλ των υποκειμένων μετά το ταξίδι καθώς αυτό επαναπροσδιορίζεται με τα νέα δεδομένα.

Εργασία

Αρχικά, όσον αφορά την ένταξη στην εργασία και τα έξι υποκείμενα εργάζονται στην ανεπίσημη αγορά εργασίας. Δεν έχουν εκδώσει ποτέ άδεια εργασίας, δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη και σαφώς δεν έχουν υπογράψει κάποιο είδος ατομικής/συλλογικής σύμβασης ή οποιοδήποτε άλλο έγγραφο επίσημης πρόσληψης. Σταθερή εργασία έχουν οι τέσσερις από τους έξι ερωτώμενους. Οι άλλοι δύο εργάζονται περιστασιακά και μόνο όταν υπάρχει διαθέσιμο κάποιο «μεροκάματο» όπως αποκαλούν οι ίδιοι την ευκαιριακή εργασία. Τα υποκείμενα που έχουν μόνιμη εργασία όταν ήρθαν στην Ελλάδα, ξεκίνησαν να εργάζονται και αυτοί σε περιστασιακές εργασίες αλλά με το πέρασμα του χρόνου η πρόσβαση τους στην εργασία αποκτάει χαρακτηριστικά μονιμότητας.

Σημαντικό είναι ότι γύρω από τη διαδικασία εύρεσης εργασίας έχει διαμορφωθεί ένα δίκτυο αλληλοβοήθειας. Όταν υπάρχει ζήτηση για δουλειά, ο ένας ενημερώνει τον άλλο, προτρέπει ή προτείνει στον εργοδότη να προσλάβει κάποιο από τα μέλη της κοινότητας. Στη συζήτηση μάλιστα ειπώθηκε ότι ο «ερωτώμενος Β» είναι αυτός που παραδοσιακά ενημερώνει για τις διαθέσιμες δουλειές ή «μεροκάματα», καθώς έχει περισσότερα χρόνια στην Αλίαρτο και γνωρίζει όλα τα «αφεντικά».

Πιο συγκεκριμένα ο «άνθρωπος κλειδί» δεν έχει σταθερή εργασία. Εργάζεται λίγες μέρες την εβδομάδα, χωρίς να μπορεί να προσδιορίσει ακριβώς τη συχνότητα. Εργάζεται κυρίως σε μεροκάματα που έχουν σχέση με γεωργικές και αγροτικές

δουλειές. Η πιο σταθερή εργασία που είχε κάποτε ήταν η φροντίδα ζώων σε «μαντρί» όπου εργάστηκε τέσσερις μήνες. Η ένταξή του στην αγορά εργασίας δεν έγινε ομαλά. Στην αρχή δυσκολεύτηκε να εργαστεί καθώς οι διαθέσιμες εργασίες ερχόντουσαν σε αντίθεση με το αξιακό του σύστημα.

Ανθρωπος κλειδί:

[...]μου λέει ένας, θα δουλέψεις στο μαντρί; Του λέω τι είναι μαντρί; λέει πρόβατα. Θα δουλέψω στα πρόβατα; μου είπε αν όχι εκεί, τότε θα δουλέψεις στο εργοστάσιο μαζί μου. Τον ρώτησα τι θα κάνουμε εκεί, μου είπε ζωοτροφές και αλεύρι. Σακιά θα φορτώνουμε. Του είπα τα ρούχα μου θα γίνουν χάλια. Όχι του είπα δύσκολο. Δυο μέρες μετά μου λέει, θα σηκώσεις μπάλες; Του είπα τι είναι μπάλες; Μου είπε μπάλες τριφύλλι. Δίπλα στο σπίτι μας ήταν η αποθήκη του αφεντικού. Πήγα να δοκιμάσω να σηκώσω μια μπάλα, και είπα να μπορώ. Δεν ήξερα ότι θα σήκωνα και άλλη και άλλη..

Ο «ερωτώμενος Α», στην αρχή εργάστηκε στη δουλειά που του είχε προσφέρει ο θεός του. Ο θεός του εργαζόταν σε ένα λατομείο αλλά λίγο καιρό μετά την άφιξη του «Α», ο θεός του ήρθε σε σύγκρουση με την εργοδοσία και το επιπλέον εργοστάσιο λόγω οικονομικών προβλημάτων έκλεισε. Ο «Α» δεν δυσκολεύτηκε πάντως να βρει εργασία. Ο θεός του μετά το λατομείο που έκλεισε, προσπάθησε να ανοίξει τη δική του αντίστοιχη επιχείρηση στη Ναύπακτο χωρίς όμως να πηγαίνει καλά, με αποτέλεσμα σύντομα να κλείσει και εκείνη. Ο «Α» εργάζεται σήμερα σε ένα μαγαζί με ζωοτροφές. Βρίσκεται σε αυτή τη δουλειά εδώ και τρία χρόνια. Την τωρινή του εργασία, του την πρότεινε ένας φίλος του Ινδικής καταγωγής. Στην αρχή εργαζόταν 5 με 6 μέρες την εβδομάδα, πλέον εργάζεται 4 με 5 μέρες την εβδομάδα. Το ωράριο του διαφέρει, ανάλογα το φόρτο εργασίας αλλά αυτό που τονίζει ο ίδιος είναι ότι πάνω από 9 ώρες δεν εργάζεται.

Ο «ερωτώμενος Β» βρήκε εύκολα την πρώτη του εργασία αλλά και την εργασία όπου εργάζεται σήμερα. Το πρώτο χρόνο εργάστηκε σε αλευρόμυλο όπου μετέφερε τσουβάλια. Εδώ και οχτώ χρόνια εργάζεται σε εργοστάσιο που φτιάχνει ζωοτροφές. Από τη συζήτηση και τα σχόλια των υπολοίπων προκύπτει ότι ο «Β» είναι ο πιο εργατικός από όλους. Εργάζεται από 7 έως 10 ώρες και πληρώνεται κανονικά όταν υπάρχουν υπερωρίες.

Ο «ερωτώμενος Γ» εργάζεται σε εργοστάσιο που φτιάχνει ζωοτροφές. Εργάζεται εκεί δυο χρόνια. Ο «Γ» εργάζεται από Δευτέρα έως Σάββατο. Το ωράριο του είναι κανονικά οχτάωρο τον χειμώνα. Το καλοκαίρι το ωράριο αυξάνεται και

εργάζεται μέχρι και δώδεκα ώρες, η εργοδοσία του πληρώνει τις υπερωρίες του, με 3 ευρώ την ώρα.

Ο «ερωτώμενος Δ» δεν εργάζεται κάπου συγκεκριμένα και γενικά αντιμετωπίζει πρόβλημα ένταξης στην αγορά εργασίας. Όταν εργάζεται κάνει κάποια μεροκάματα σε αγροτικές δουλειές όπως το κούρεμα του γκαζόν και την εργασία στα χωράφια.

Ο «ερωτώμενος Ε» εργάζεται και αυτός σε σταθερή εργασία και ασχολείται με γεωργική – αγροτική εργασία. Κάνει συγκομιδή αγροτικών προϊόντων για λογαριασμό παραγωγού και πωλητή σε λαϊκή αγορά. Το ωράριο του είναι ευέλικτο και μπορεί να πηγαίνει ότι ώρα προτιμάει ο ίδιος. Δεν είναι σταθερή απασχόληση, καθώς τελειώνει όταν φέρνει εις πέρας την εργασία του.

Τα χρήματα που βγάζουν και αποταμιεύουν, διαφέρουν από ερωτώμενο σε ερωτώμενο. Το υψηλότερο μηνιάτικο ήταν 800 ευρώ το μήνα και το είχε ο ερωτώμενος «Β» ενώ το χαμηλότερο δεν μπορούσε να προσδιοριστεί ακριβώς γιατί προερχόταν από τους ερωτώμενους με τη μη σταθερή εργασία. Ενδεικτικά κυμαίνεται από 150 – 300 ευρώ. Το «μεροκάματο» είναι συνήθως 25 ευρώ ενώ σπάνια πέφτει στα 20 ευρώ. Το φαινόμενο να χρωστάνε οι εργοδότες χρήματα, φαίνεται να είναι συχνό. Στον «Γ» χρωστάνε 2.000 ευρώ ενώ στον «Δ», παρόλο που δεν έχει μόνιμη εργασία, χρωστάνε 1.200 ευρώ. Αναφορικά με την αποταμίευση, οι μισοί, οι τρεις από τους έξι καταφέρνουν να αποταμιεύουν χρήματα και να στέλνουν πίσω στις οικογένειές τους. Χρήματα πίσω καταφέρνουν να στέλνουν «Α», ο «Β» και ο «Γ». Ο «Α» κατάφερε να φτιάξει σπίτι πίσω στο Πακιστάν και να επεκτείνει το Mini Market που είχε. Ο «Ε» παρόλο που έχει σταθερό μισθό, δεν επιθυμεί να στέλνει χρήματα πίσω. Οι υπόλοιποι δεν καταφέρνουν να κάνουν αποταμίευση.

Οι εργασιακές συνθήκες δεν χαρακτηρίζονται ως οι καταλληλότερες. Έχουν υπάρξει διενέξεις μεταξύ μερικών ερωτηθέντων και των αφεντικών τους. Πολλές φορές ο τρόπος προσέγγισής τους δεν είναι ο καταλληλότερος, υπάρχει αρκετή πίεση για μεγαλύτερη απόδοση και ταχύτερη ολοκλήρωση του έργου. Έχουν σημειωθεί τσακωμοί και χειροδικίες.

Ερωτώμενος Γ:

[...] δεν είναι καλοί.. όταν έχουν μια δουλειά μας φέρονται ωραία και καλά, αλλά μετά μας βρίζουνε, μας φωνάζουνε [...]

Ερωτώμενος Δ:

[...] έτσι είναι.. αλλά σε τέτοια αφεντικά δεν πάω μαζί [...]

Από τη μεριά των εργατικών ατυχημάτων, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη καθώς οι ερωτώμενοι δεν εργάζονται σε καθεστώς νόμιμης εργασίας. Επομένως, σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος, η φροντίδα και η προστασία του εργάτη, βρίσκεται στη διακριτική ευχέρεια του εργοδότη. Μόνο ο ένας πληροφοριοδότης από τους έξι, ο «Δ», πήγε στο νοσοκομείο όταν τραυματίστηκε έπειτα από παρότρυνση του αφεντικού του. Το μέρος όπου εργάζονται είναι τις περισσότερες φορές κοντά στα σπίτια που κατοικούν. Συνήθως είναι 10 – 15 λεπτά με τα πόδια, αλλά τις περισσότερες φορές μετακινούνται με ποδήλατο. Όταν πρόκειται να εργαστούν κάπου μακριά, περνάει πάντα ο εργοδότης με το αυτοκίνητό του και τους παίρνει από το σπίτι. Διάλειμμα κάνουν μια φορά το μεσημέρι, όπου μπορούν μπορεί να φάνε μεσημεριανό. Οι συνάδελφοί τους αποτελούνται από άλλες μεταναστευτικές ομάδες και εθνικότητες και πολύ σπάνια από Έλληνες.

Στέγαση

Οι Πακιστανοί μετανάστες είθισται να μένουν και να συμβιούν πολλοί αριθμητικά σε ένα σπίτι. Κυρίως οι λόγοι είναι οικονομικοί, αλλά ταυτόχρονα δημιουργείται ένα κλίμα και ένα δίκτυο αλληλοβοήθειας και προστασίας. Μένοντας περισσότεροι σε ένα σπίτι καταφέρνουν να ανταπεξέρχονται οικονομικά στις σταθερές υποχρεώσεις τους, καταφέρνουν να αποταμιεύουν χρήματα και τέλος μένοντας περισσότεροι σε ένα σπίτι βοηθούν ο ένας τον άλλο στην εύρεση εργασίας, στην καθημερινότητα, στην εκμάθηση γλώσσας και άλλα. Μέσα από τη συζήτηση προκύπτει ότι συνηθίζουν να μένουν πολλοί μαζί διότι πλην όλων των άλλων, είναι «κοινωνικοί άνθρωποι». Το κάθε σπίτι μπορεί να το παρομοιάσει κανείς ως νοικοκυριό. Υπάρχει ένας που παίρνει το ρόλο του «αρχηγού». Ορίζονται ποιοι θα μαγειρεύουν και οι υπόλοιποι κάνουν τις δουλειές του σπιτιού εναλλάξ. Τα προϊόντα για το σπίτι τα αγοράζουν είτε όλοι μαζί, είτε ένας ένας, αλλά πάντα όλα τα έξοδα τα μοιράζονται. Για αυτό το λόγο υπάρχει πάντα ένα τετράδιο ή αλλιώς «το βιβλίο», όπου γράφονται μέσα τα έξοδα του σπιτιού. Στο τέλος του μήνα γίνονται οι κατάλληλοι υπολογισμοί και επιστρέφονται ή μοιράζονται τα ποσά που αναλογούν στον καθένα. Όταν κάποιος δεν έχει να πληρώσει, τότε λειτουργεί το προαναφερθέν δίκτυο και κάποιος άλλος καλύπτει, τα έξοδα. Σημειώνεται στο τετράδιο, και όταν μπορέσει επιστρέφει τα χρήματα σε αυτόν που τον βοήθησε.

Πιο συγκεκριμένα οι ερωτώμενοι προέρχονται από δυο σπίτια – νοικοκυριά. Ο «άνθρωπος κλειδί» με τον «Α» μένουν σε ένα σπίτι στο οποίο ζουν συνολικά πέντε άτομα. Οι υπόλοιποι πληροφοριοδότες μένουν μαζί σε άλλο σπίτι και συνολικά αριθμούν εννέα άτομα. Είναι επίσης πολύ πιθανό τα άτομα να αυξάνονται όταν ο καιρός γίνεται καλύτερος, στα πλαίσια της φιλοξενίας φίλων από άλλες περιοχές που εργάζονται στην Αλίαρτο, σε εποχικές εργασίες. Ωστόσο, η μονιμότητα είναι κάτι που δεν τους χαρακτηρίζει αναφορικά με το πόσοι μένουν σε ένα σπίτι και πολλές φορές, ακόμα και σε ποιο σπίτι μένουν.

Ερωτώμενος Α:

[...]μπορεί να τσακωθώ με τους συγκατοικούς μου, να πάρω τηλέφωνο κάποιον άλλο και να τους πω έρχομαι να μείνω εκεί. Να πάρω τη βαλίτσα μου ή τη τσάντα μου και να πάω. Φυσικά δεν έχουμε ποτέ πολλά πράγματα. Δηλαδή περίπου πέντε τσάντες. Φροντίζουμε να μην έχουμε πολλά πράγματα, προσπαθούμε να μην ζούμε μόνιμα ποτέ [...]

Πληροφορίες για το πρώτο σπίτι δεν υπάρχουν πολλές. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν στο δεύτερο οίκημα. Είναι ισόγειο, μονοκατοικία, με δυο μεγάλα υπνοδωμάτια, κουζίνα, σαλόνι, τουαλέτα εντός του σπιτιού και έχει μεγάλο κήπο που καλλιεργείται από τους Πακιστανούς. Το σπίτι είναι αρκετά παλιό, αλλά παρόλα αυτά θεωρείται το καλύτερο στο οποίο διαμένουν Πακιστανοί μετανάστες. Βρίσκεται μακριά από το κέντρο, κοντά στην έξοδο του χωριού. Οι γείτονες του σπιτιού είναι άλλοι μετανάστες, Έλληνες και Ρομά. Για θέρμανση χρησιμοποιούν ξυλόσομπα. Το σπίτι είναι πλήρως εξοπλισμένο με πράγματα που έχουν αγοράσει οι ίδιοι. Διαθέτει ηλεκτρικές συσκευές, δεν διαθέτουν όμως ηλεκτρική κουζίνα αλλά γκάζι. Το πλυντήριο έχει χαλάσει εδώ και πολύ καιρό. Έχουν ατομικούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές, σύνδεση στο διαδίκτυο, σύνδεση τηλεφώνου, κινητά τελευταίας τεχνολογίας και τηλεόραση με δορυφορική κεραία.

Λευκά είδη και ρουχισμό αγοράζουν κυρίως από τις μεγάλες πόλεις όπως Λιβαδειά και Αθήνα.

Αναφορικά με το φαγητό, το μαγείρεμα το αναλαμβάνουν συγκεκριμένα άτομα και τρώνε πάντα όλοι μαζί. Οι διατροφικές τους συνήθειες περιλαμβάνουν σχεδόν τα πάντα, αλλά σίγουρα όχι τις τροφές τις οποίες απαγορεύει η θρησκεία τους (χοιρινό κρέας, μαλάκια και σαλιγκάρια). Τρώνε αρκετά όσπρια, λαχανικά που πολλές φορές καλλιεργούν οι ίδιοι στον κήπο τους, κρέας όπως κοτόπουλο, μοσχάρι, κατσίκι και αρνί, λιγότερο γαλακτοκομικά, ψαρικά, φρούτα και ζυμαρικά, και

προτιμούν τις δικές τους χειροποίητες σπιτικές Πακιστανικές πίτες από το ψωμί. Ελληνικές συνταγές δεν μαγειρεύουν και δεν γνωρίζουν να μαγειρεύουν. Από ελληνικά φαγητά προτιμούν το σουβλάκι και τα μακαρόνια με κιμά.

Υγεία

Αρχικά, συνολικά από τους έξι μόνο ένας, ο «ερωτώμενος Ε», κάνει συχνό τακτικό αιματολογικό έλεγχο. Η κάρτα του αιτούντα άσυλο, του δίνει πρόσβαση και την ευχέρεια να μπορεί να επισκέπτεται χωρίς κάποιο κόστος τις υπηρεσίες του δημόσιου νοσοκομείου ή του ιατρικού κέντρου. Οι υπόλοιποι που έχουν κάρτα αιτούντα άσυλο, επισκέπτονται τον γιατρό μόνο όταν χρειαστεί και οι περιπτώσεις αυτές είναι κάποιος μικροτραυματισμός ή κάποια εποχική αρρώστια.

Οι περισσότεροι δεν έχουν κάνει ποτέ αιματολογικό έλεγχο, παρά μόνο ο «άνθρωπος κλειδί» που στο παρελθόν χρειάστηκε να κάνει μια φορά, καθώς ήταν απαραίτητο για την έκδοση κάρτας εργασίας.

Οι ερωτώμενοι που δεν έχουν κάρτα αιτούντα άσυλο πηγαίνουν με κάποιον άλλο που διαθέτει κάρτα. Σε αυτό το σημείο οι ερωτώμενοι ισχυρίζονται ότι συνήθως δεν προκύπτει κάποιο πρόβλημα ή αντίρρηση και ότι η διοίκηση του νοσοκομείου είναι ελαστική. Όταν όμως προκύπτει κάποιο θέμα, είναι συνήθως μαζί τους ή τον καλούν, ο «άνθρωπος κλειδί» που προσπαθεί και λύνει το ζήτημα που έχει προκύψει.

Τα φάρμακα δεν συμπεριλαμβάνονται στην δωρεάν περίθαλψη που δικαιούνται οι αιτούντες άσυλο και τα αγοράζουν κανονικά, χωρίς να μπορούν να τα γράψουν κάπου.

Γλώσσα

Το επίπεδο μεταξύ των ερωτηθέντων όσον αφορά τη γνώση των ελληνικών, ήταν ανάμεικτο. Σε γενικές γραμμές δεν γνώριζαν καλά ελληνικά. Στη πρώτη φάση της ερευνητικής διαδικασίας, διεξήχθη συνέντευξη από τον άνθρωπο κλειδί που μιλάει πολύ καλά ελληνικά, κατανοεί, διαβάζει και γράφει. Η δεύτερη φάση είχε τους ερωτώμενους «Α» και «Β» που γνώριζαν κάποια ελληνικά, μιλούσαν και καταλάβαιναν αλλά δυσκολευόντουσαν στην ανάγνωση και την γραφή. Η τρίτη και τελευταία φάση αποτελούταν από τους ερωτώμενους «Γ», «Δ», «Ε» που γνώριζαν λιγότερα ελληνικά από τους άλλους, αλλά παρόλα αυτά, το επίπεδο δεν ήταν ενιαίο. Οι «Γ» και «Δ» δυσκολευόντουσαν περισσότερο από τον «Ε» να εκφραστούν και να απαντήσουν σε αυτό που είχαν ερωτηθεί. Σε αυτό το σημείο γινόταν περιγραφή στα Urdu και μετά μετάφραση στα ελληνικά.

Η πρώτη επαφή των συνεντευξιαζόμενων με τη ελληνική γλώσσα γίνεται κατά τη διάρκεια της δουλειάς τους. Φαίνεται να υπάρχει μια επιτακτική ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ του υποκειμένου με τον εργοδότη ή/και τον συνάδελφο, που τους «αναγκάζει» να μπουν στη διαδικασία να μάθουν τις πρώτες τους λέξεις. Η μικρή αυτή εκμάθηση ελληνικών γίνεται καθαρά για πρακτικούς λόγους και ο σκοπός είναι εντελώς ωφελμιστικός. Στη διαδικασία αυτή τους βοηθάει κάποιος συγγαμικός ή συγγενής. Υπάρχουν όμως και οι ερωτώμενοι που τα πρώτα τους ελληνικά τα έμαθαν με βοήθεια Ελλήνων.

Ερωτώμενος Α:

[...] από τους γείτονές μας. Είναι ένας γιος και μάνα. Όταν δεν θα πάω για δουλειά θα πάω εκεί.. θα πάω και θα ρωτήσω.. αυτό πώς το λένε; Αυτό πως το λένε; [...]

Ερωτώμενος Β:

[...] εδώ έμαθα ελληνικά όταν ήρθα για δουλειά.. Στη δουλειά έμαθα ελληνικά. Ήταν και ο αδερφός μου εδώ. Έμαθα πως λένε το σπίτι, το τραπέζι, τη καρέκλα. Όταν πήγα μετά στη δουλειά, πως το λένε αυτό για τσουβάλια, για τσάπες. Έμαθα πρώτα τα εργαλεία. Να μιλάω και να συνηνοούμαι στη δουλειά [...]

Ερωτώμενος Ε:

Εγώ, βρήκα μια γιαγιά στη Γλυφάδα. Έκατσα δυο χρόνια μαζί της και έμαθα εκεί ελληνικά..

Ο «άνθρωπος κλειδί» και ο «ερωτώμενος Α» έχουν δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για εκμάθηση ελληνικών. Παρακολουθούν το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας, όπου γίνονται καθημερινά μαθήματα στο χωριό του Ορχομενού και προσπαθώντας να πηγαίνουν όσο πιο συχνά μπορούν. Ο Ορχομενός βρίσκεται σε απόσταση 30 λεπτών με την αστική συγκοινωνία. Τέλος, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στο διαδίκτυο καθώς και η ενασχόλησή τους με την τοπική επιτροπή, έχουν συμβάλει στην καλύτερη εκμάθηση ελληνικών συγκριτικά με τους υπολοίπους ερωτώμενους.

5.4 Ο δημόσιος βίος και η αλληλεπίδραση με την κοινωνία

Σε αυτή τη θεματική ενότητα θα παρατεθούν όσα έχουν να κάνουν με τη δημόσια σφαίρα και την αλληλεπίδραση των υποκειμένων με την κοινωνία. Οι άξονες που μελετήθηκαν ήταν οι κοινωνικές και προσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται, η σχέση και η πρόσβαση των ερωτώμενων με τους φορείς του ελληνικού κράτους, η συμμετοχή τους σε δράσεις με κοινωνικό αντίκτυπο και τέλος η θρησκεία.

Κοινωνικές σχέσεις

Οι κοινωνικές σχέσεις είναι ένας σημαντικός δείκτης της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Αναδεικνύει, κατά πόσο και αν τα υποκείμενα έχουν ενταχθεί και αναγνωρίζονται και αντιμετωπίζονται ως μέλη της κοινωνίας και όχι ως ξένο σώμα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που προκύπτει από την έρευνα και παίζει σημαντικό ρόλο, είναι η άποψη των ίδιων των υποκειμένων αν αισθάνονται ευπρόσδεκτοι αλλά και η προσπάθειά τους να ενταχθούν κοινωνικά και να αποκτήσουν σχέσεις.

Σε γενικό επίπεδο όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, οι κοινωνικές σχέσεις των ερωτώμενων βρίσκονται σε πρωτόγονο στάδιο. Οι κοινωνικές τους συναναστροφές αφορούν και επεκτείνονται κυρίως μεταξύ των Πακιστανών μεταναστών.

Τα φιλικά τους περιβάλλοντα αποτελούνται από Πακιστανούς μετανάστες. Μπορεί να προέρχονται από το ίδιο σπίτι, να είναι δηλαδή συγγάτοικοι αλλά ταυτόχρονα, επειδή υπάρχει κινητικότητα μπορεί να υπάρχουν φίλοι που διαμένουν σε άλλη οικία ή σε άλλη περιοχή.

Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ερωτηθέντων και των εργοδοτών ή των συναδέλφων, κυμαίνονται σε τυπικό επίπεδο και κυρίως είναι σχέσεις επαγγελματικές. Βέβαια, υπάρχουν αναφορές ότι έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες κοινές έξοδοι με συναδέλφους ή εργοδότες. Έχουν υπάρξει ελάχιστες φορές που μετά το πέρας της εργασίας, ο εργοδότης έχει προσκαλέσει τους εργαζόμενους για φαγητό σε τοπική ταβέρνα ή σουβλατζίδικο. Επισημαίνουν όμως ότι δεν υφίστανται περεταίρω κοινωνικές επαφές ή συζητήσεις. Επίσης δεν έχουν προσκληθεί ποτέ στον ιδιωτικό χώρο του εργοδότη και έχουν βρεθεί μόνο στον εξωτερικό χώρο όπως παραδείγματος χάριν στην αυλή. Με τους συναδέλφους, επίσης οι σχέσεις κυμαίνονται σε τυπικό και επαγγελματικό επίπεδο και το μόνο που έχει

πραγματοποιηθεί από κοινού, είναι μερικές επισκέψεις σε κάποιο Super Market, μετά το πέρας της εργασίας τους.

Οι επαφές ή αλλιώς οι κοινωνικές σχέσεις με τους γείτονες είναι ανύπαρκτες. Το μόνο που αναφέρεται από δυο ερωτώμενους είναι κάποιες διενέξεις που υπήρξαν στο παρελθόν, ιδίως το πρώτο καιρό της εγκατάστασής τους.

Από τη συζήτηση προέκυψε ότι καλό θα ήταν να αναφερθούν οι πιθανές ή όχι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ερωτηθέντων και των υπολοίπων κοινωνικών ομάδων που τους περιβάλλουν. Οι κοινωνικές ομάδες αυτές είναι οι έλληνες γείτονες, οι Ρομά και οι μετανάστες άλλων εθνικοτήτων. Με το γηγενή πληθυσμό πλην όσων αποτελούν εργοδότες και συναδέλφους, δεν υπάρχει κάποια ανάμειξη συνεπώς ούτε και ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Αντίθετα, ένας ερωτώμενος δηλώνει ότι την ώρα που εργαζόταν ένας πελάτης εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του.

Ερωτώμενος Α:

[...]αλλά μια φορά στη δουλειά, ήρθε ένας και με ρώτησε από πού είμαι. Και ρώτησε μετά το αφεντικό γιατί με πήρε στη δουλειά. Δεν έχει εδώ Έλληνες παιδιά;

Με τους Ρομά οι σχέσεις τους αλλάζουν. Ο άνθρωπος κλειδί αναφέρει μέσα σε συζήτηση, ότι μερικοί Πακιστανοί μπορεί να έχουν φιλικές σχέσεις, αλλά κανείς από τους ερωτηθέντες δεν το επιβεβαιώνει. Οι Ρομά αποτελούν μια ομάδα που συνεργάζονται επαγγελματικά με τους ερωτώμενους, είτε έχοντας το ρόλο του εργοδότη είτε το ρόλο του συναδέλφου. Στο χωριό της Αλιάρτου, υπάρχουν και Ινδοί που δεν διατηρούν φιλικές και κοινωνικές σχέσεις με τους Πακιστανούς μετανάστες και ειδικά με τους ερωτώμενους. Σε αυτό το σημείο αναφέρουν ότι υπάρχει ένας Ινδός που τον χαρακτηρίζουν ως «ρουφιάνο» καθώς διατηρεί καλές σχέσεις με την αστυνομία. Ο «ερωτώμενος Α» διατηρεί πάντως φιλικές σχέσεις μαζί του και ήταν αυτός που του συνέστησε την τωρινή του εργασία.

Αναφορικά με τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν οι ερωτώμενοι, τον εκμεταλλεύονται για να ξεκουραστούν από την εργασία που ασκούν. Συνήθως τον περνάνε στο σπίτι, μαγειρεύοντας, ακούγοντας μουσική, μιλώντας με την οικογένειά τους και κουβεντιάζοντας με τους συγκατοίκους τους. Μερικές φορές, χωρίς αυτό να είναι συνήθεια, ασχολούνται με το κρίκετ. Σημαντική θέση στην διασκέδασή τους έχει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και τα μέσα μαζικής δικτύωσης.

Δεν περνάνε τον ελεύθερο χρόνο τους σε μαγαζιά, καφετέριες, καφενεία ή ταβέρνες. Η έξοδός τους με σκοπό την διασκέδαση είναι πολύ σπάνια ιδίως στο

χώρο της Αλιάρτου. Προκύπτει ότι μερικοί από τους ερωτώμενους δεν προτίθενται να βγουν στα τοπικά μαγαζιά. Αναφέρουν ότι αισθάνονται άβολα, άσχημα, ανασφάλεια και ότι δεν τους αρέσει. Εξηγούν ότι η Αλιάρτος είναι πολύ μικρή και ότι όλοι γνωρίζονται μεταξύ τους. Τονίζουν ότι όταν στο παρελθόν επιχείρησαν να κυκλοφορήσουν, ένιωθαν ανεπιθύμητοι, ότι οι ντόπιοι τους αντιμετώπιζαν ως ξένο σώμα και απορούσαν για ποιο λόγο έχουν βγει στα ίδια μαγαζιά που βγαίνουν οι ίδιοι. Αντιθέτως, φαίνεται να υπάρχει μια τάση, για μερικούς από τους ερωτώμενους, να προτιμούν να επισκέπτονται μεγαλύτερες πόλεις, νιώθοντας μεγαλύτερη ελευθερία και άνεση να κινηθούν στο δημόσιο χώρο και να επισκεφθούν τα μαγαζιά της Λιβαδειάς ή της Αθήνας.

Άνθρωπος κλειδί:

[...]δεν νιώθω καλά με τους ντόπιους. Εδώ περνάω έξω από καφετέρια και κοιτάνε πολύ περίεργα [...]

Ερωτώμενος Γ:

(Αν βγω) θα με κοιτάνε πολύ περίεργα. Πολύ άσχημα θα με κοιτάνε. Ο γνωστός θα μιλήσει πολύ καλά. Ο άλλος θα μιλήσει πολύ άσχημα.

Ερωτώμενος Δ:

[...]αν πάω στο καφενείο θα είναι καλοί, αν πάω στους νέους είναι πιο κακοί[...]

Προσωπικές σχέσεις

Αναφορικά με τις προσωπικές σχέσεις και τις συντρόφους, ήταν ένα θέμα που αρχικά δεν είχε συμπεριληφθεί στο ερωτηματολόγιο και δεν υπήρχε στόχος να διερευνηθεί. Δεν είχε προγραμματιστεί κάτι τέτοιο για λόγους ευγένειας και λεπτότητας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αναφέρθηκε το συγκεκριμένο θέμα. Οι ίδιοι οι ερωτώμενοι έθιξαν και ανέφεραν στοιχεία και πληροφορίες από τη προσωπική τους ζωή. Συνέβαλε σε αυτό η εξοικείωση των υποκειμένων με την ερευνητική διαδικασία.

Είναι σημαντικό να μελετηθούν οι προσωπικές σχέσεις καθώς οι Πακιστανοί μετανάστες είναι αποκλειστικά άνδρες, δίνοντας στην εν λόγω μετακίνηση πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Όταν μια μετακίνηση πραγματοποιείται και από τα δυο φύλα ή ακόμα από οικογένειες, οι στρατηγικές των υποκειμένων για τη μετανάστευσή αλλάζουν.

Όσον αφορά τους συγκεκριμένους ερωτώμενους οι τρεις εκ των έξι, έχουν ή είχαν κάποια σχέση στην Ελλάδα με κοπέλες ελληνικής καταγωγής. Πιο συγκεκριμένα «ο άνθρωπος κλειδί» αναφερόμενος στις προσωπικές του σχέσεις λέει ότι ποτέ δεν είχε πρόβλημα να βρει κάποια κοπέλα. Έπειτα, ο «ερωτώμενος Α» είχε μια σχέση αλλά κράτησε λίγο και έχει πλέον λήξει. Ο «ερωτώμενος Ε» βρίσκεται σε σχέση με μια κοπέλα που μένει στην Αθήνα, πηγαίνει μια φορά την εβδομάδα ή τις δυο εβδομάδες για να την επισκεφθεί. Συνήθως ταξιδεύει τα σαββατοκύριακα. Οι ερωτώμενοι «Γ» και «Δ» δεν είχαν ούτε έχουν κάποια σχέση ή γνωριμία αλλά αναφέρουν ότι θα το ήθελαν. Τέλος, ο «ερωτώμενος Β» αναφέρει ότι είχε μια γνωριμία με μια κοπέλα από την Αλίαρτο αλλά κατάλαβε γρήγορα ότι τον πλησίασε η ίδια με σκοπό να του αποσπάσει χρήματα.

Αναφέρουν επίσης ότι η γνωριμία και οι σχέσεις στην Ελλάδα είναι ευκολότερες συγκριτικά με το Πακιστάν. Θεωρούν ότι είναι σωστότερο να γνωρίζουν τη σύντροφό τους πριν το γάμο και χαρακτηρίζουν τα συνοικέσια απαρχαιωμένη μέθοδο γνωριμιών. Η μητέρα του «Β» τον έχει ενημερώσει ότι έχει ήδη κανονίσει με μια οικογένεια από το Πακιστάν να τον παντρέψουν με την κόρη τους, κάτι με το οποίο ο ίδιος δεν θα είχε πρόβλημα.

Σε ερώτηση σχετικά με το αν θα τους ενδιέφερε να παντρευτούν στην Ελλάδα και να κάνουν οικογένεια, απάντησαν ότι είναι κάτι με το οποίο δεν θα είχαν πρόβλημα αλλά δεν το έχουν σκεφτεί καθώς βρίσκονται σε καθεστώς παράτυπης διαμονής.

Οι σχέσεις με το ελληνικό Δημόσιο και τους φορείς του και με την Αστυνομία

Οι σχέσεις και οι επαφές των ερωτώμενων με το ελληνικό Δημόσιο, τους φορείς του αλλά και τις υπηρεσίες του δεν αναπτύσσονται αρκετά και περιορίζονται στα αναγκαία. Κυρίως επισκέπτονται ή έχουν επισκεφθεί τις υπηρεσίες που αφορούν και έχουν άμεση σχέση με την έκδοση εγγράφων για την παραμονή τους στην Ελλάδα. Οι ερωτώμενοι που δεν έχουν κανένα νομιμοποιητικό έγγραφο δεν επισκέπτονται τέτοιες υπηρεσίες, αντιθέτως τις αποφεύγουν.

Αναφορικά με την αστυνομία και τους αστυνομικούς, μετά από συζήτηση προκύπτει ότι και εδώ δεν υπάρχει άμεση σχέση στο παρόν, παρά μόνο στο παρελθόν όταν κάποιοι από τους ερωτώμενους φυλακίστηκαν για μικρό διάστημα. Ο λόγος ήταν η μη νόμιμη είσοδό τους στη χώρα.

Συμπληρώνουν και τονίζουν ότι οι αστυνομικοί της περιοχής είναι ελαστικοί και δεν κάνουν συχνούς ελέγχους. Έλεγχοι και περιπολίες γίνονται περιστασιακά από το αστυνομικό τμήμα και υπηρεσία της Λιβαδειάς. Ωστόσο, παρόλο που οι Αρχές του αστυνομικού τμήματος της Λιβαδειάς χαρακτηρίζονται από ένα πιο αυστηρό προφίλ, ο «άνθρωπος κλειδί» αναφέρει ότι όταν επεμβαίνει ο ίδιος, όντας πρόεδρος της τοπικής επιτροπής, η μεταχείριση αλλάζει.

Άνθρωπος κλειδί:

Αυτή τη στιγμή όλοι με ξέρουνε (στην Αλιάρτο) ακόμα και ο δήμαρχος και τι άνθρωπος είμαι. Μας βοηθάνε, μας δίνουν πάντα χώρο για προσευχή. Πάντα μιλάω με όλους, τους χαιρετάω αλλά προσέχω με την αστυνομία δεν λέω πολλά. Γιατί θα νομίζουν ότι αν είμαι καλός θα μου ζητάνε χάρες. Στη Λιβαδειά ο διοικητής με ξέρει με αποκαλεί Πρόεδρε. Έτσι με λέει είτε ειρωνικά, είτε με σέβεται. Δεν έχω πάει ποτέ για προσωπικούς λόγους να ζητήσω ποτέ τίποτα. Πάω μόνο για τα παιδιά που με παίρνουν για διερμηνέα.

Θρησκεία

Η θρησκεία είναι ένας τομέας για τον οποίο δεν έχουν συλλεχθεί αρκετές πληροφορίες. Οι ερωτώμενοι είναι μουσουλμάνοι σουνίτες. Σε ερώτηση αν πιστεύουν και αν είναι θρήσκοι οι απαντήσεις διέφεραν. Οι περισσότεροι υποστήριξαν ότι είναι σαν τους Έλληνες, δηλαδή πιστεύουν αλλά δεν κάνουν συνέχεια προσευχή ή δεν πηγαίνουν συχνά στο τζαμί. Ο «ερωτώμενος Ε» αντίθετα, διαφώνησε και είπε ότι πηγαίνει κάθε Παρασκευή σε αυτοσχέδιο Τζαμί και όταν βρίσκεται στην Αθήνα προσπαθεί να πηγαίνει εκεί.

Αναφορικά με τους χώρους λατρείας, στην Αλιάρτο δεν υπάρχει κάποιος χώρος που να λειτουργεί ως τζαμί. Ωστόσο στη γειτονική Θήβα υπάρχουν τρεις αυτοσχέδιοι χώροι λατρείας – τζαμιά. Οι ερωτώμενοι μαζί με τους υπόλοιπους Πακιστανούς της Αλιάρτου, μαζεύονται και γιορτάζουν δυο ετήσιες γιορτές. Η μια εκ των δυο είναι το τέλος του Ραμαζάνι. Μέχρι και πέρυσι ο Δήμος τους παραχωρούσε ένα δημόσιο εξωτερικό χώρο, για να τελέσουν την γιορτή τους. Κλειστό χώρο, δεν τους παραχώρησαν καθώς υπήρχαν από ντόπιους διαφωνίες και ενοχλήσεις. Η τελετή πραγματοποιούταν με ιμάμη που ερχόταν από τη Θήβα. Η φετινή λήξη του Ραμαζάνι τελέστηκε στη Θήβα, καθώς δεν είχε συμπληρωθεί αρκετός αριθμός πιστών που θα συμμετείχε.

Συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες και πολιτικοποίηση

Αναφορικά με τη συμμετοχή των υποκειμένων της έρευνας σε δράσεις που έχουν κοινωνικό αντίκτυπο, μπορεί κάποιος να αντιληφθεί ότι αυτός το άξονας της κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι πιο προβληματικός και δυσπρόσιτος από άλλους. Είναι προβληματικός παρόλο που αφορμή για την επιλογή του θέματος της παρούσας εργασίας, αποτέλεσε η οργάνωση των Πακιστανών σε τοπική οργάνωση. Φαίνεται ότι η τοπική επιτροπή, δεν αφορά και δεν αντιπροσωπεύει όλους. Η συμμετοχή τους περιορίζεται μόνο στη διαδικασία εκλογής των μελών της τοπικής επιτροπής.

Οι λόγοι που οι ερωτώμενοι και γενικότερα η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα αντιμετωπίζουν δυσκολίες να ενσωματωθούν σε αυτό το κομμάτι είναι πολλοί. Αρχικά, όπως οι ίδιοι λένε και προκύπτει και από τη συζήτηση, τον ελεύθερο και διαθέσιμο χρόνο που έχουν δεν τον ξοδεύουν σε δραστηριότητες εκτός σπιτιού. Επιπλέον, πρωταρχική σημασία για αυτούς έχει η εργασία τους, κάνοντάς τους να ενδιαφέρονται και να προσηλώνονται μόνο σε αυτό, παραμερίζοντας οτιδήποτε άλλο.

Έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί η σχέση των ερωτώμενων με την Πακιστανική Κοινότητα Ελλάδος που εδρεύει στην Αθήνα αλλά και με την τοπική επιτροπή της Αλιάρτου. Αρχικά, η τοπική επιτροπή, όταν διεξήχθη η πρώτη συνέντευξη από τον άνθρωπο κλειδί, που ήταν ο πρόεδρος της επιτροπής, βρισκόταν σε ισχύ και σε λειτουργία. Λίγους μήνες μετά, όταν πραγματοποιήθηκαν οι επόμενες συνεντεύξεις, η επιτροπή δεν υπήρχε πια. Όπως αναφέρεται παρακάτω, στην αυτοδιάλυση της τοπικής επιτροπής, φαίνεται να έχει συμβάλει η πολιτικοποίηση του προέδρου – ανθρώπου κλειδί σε συγκεκριμένο πολιτικό χώρο και η μη συμμετοχή και έλλειψη ενδιαφέροντος από τους υπόλοιπους.

Πιο αναλυτικά ο άνθρωπος κλειδί, «ο ερωτώμενος Α» και ο «ερωτώμενος Β» αποτελούσαν τα εκλεγμένα μέλη της επιτροπής. Οι απόψεις των «Α» και «Β» σε ερώτηση σχετικά με το ποια είναι η άποψη τους για την Πακιστανική Κοινότητα Ελλάδος, συγκλίνουν. Είναι απαξιωτική και αδιάφορη.

Ερωτώμενος Α:

Μια φορά ήρθανε εδώ, ξανά δεν ήρθαν. Ότι δουλειά έκανε ο «άνθρωπος κλειδί». Δεν ενδιαφερόταν [...]

Ερωτώμενος Β:

Σε πολιτικούς δεν πιστεύω καθόλου, είναι ψεύτες, όλοι και παντού. Σε κοινότητες πιστεύω λίγο περισσότερο. Όποιος πάθει κάτι, και χρειαστεί βοήθεια, τότε καταλαβαίνει τι είναι η κοινότητα, όποιος δεν πάθει κάτι, δεν καταλαβαίνει τι είναι η κοινότητα [...]

Οι υπόλοιποι τρεις δεν ασχολούνται με την κοινότητα στην Αθήνα ούτε είχαν κάποια σχέση με την τοπική επιτροπή.

Ο «άνθρωπος κλειδί» αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση, φαίνεται να είναι ο πιο ενταγμένος από όλους, στο κομμάτι της ενεργούς συμμετοχής και πολιτικοποίησης. Μάλιστα είναι φανερό και η διαφορά στις απόψεις του αναφορικά με ποια πολιτική σκοπιά ή συλλογικότητα είναι προσκείμενος. Ο «άνθρωπος κλειδί» φαίνεται να δείχνει ή να τείνει να δείχνει ένταξη στο κομμάτι της πολιτικοποίησης και της ενεργούς πολιτειότητας. Φέρει πολιτική και ιδεολογική άποψη, ξεχωρίζει και διακρίνει τα πολιτικά γεγονότα που συμβαίνουν στην Ελλάδα, χρησιμοποιεί λέξεις που φέρουν πολιτικό περιεχόμενο, τοποθετώντας τες στο λόγο σωστά, και συμμετέχει συνειδητά σε εκδηλώσεις και δράσεις του αναρχικού χώρου.

Στην ενσωμάτωση αναφορικά με την πολιτικοποίηση, παίζει σημαντικό ρόλο ο αυτοπροσδιορισμός. Στη πρώτη επαφή, με τον συγκεκριμένο ερωτώμενο, τη περίοδο που ακόμα η επιτροπή ήταν σε ισχύ, αυτοαποκαλούταν ως «αγωνιστής», ενώ στη συνέχεια, κρατάει τον χαρακτηρισμό αυτό αλλά περνάει σε μια πιο βαθιά και συγκεκριμένη διάσταση και τοποθετεί τον εαυτό του στο αναρχικό κίνημα και αγώνες.

Άνθρωπος κλειδί στην πρώτη συνάντηση:

[...] όταν κατάλαβα ότι μιλούσα ως υπεύθυνος του χωριού κατάλαβα ότι έχω δύναμη. Τότε μίλησα με κάποια άλλα παιδιά και είπαμε θα φτιάξουμε κοινότητα. Ο πρόεδρος στην Αθήνα δεν ξέρει τίποτα ιδεολογικά και συνεργάζεται με κομμουνιστές [...] εγώ είμαι μετανάστης, ξέρω πως και με ποιο τρόπο κάποιος έχει έρθει Ελλάδα. Είμαι αγωνιστής και τα ξέρω από μέσα, και επικοινωνήσα μαζί του (με τον πρόεδρο της Πακιστανικής Κοινότητας Ελλάδας) του είπα θέλω να φτιάξουμε κοινότητα. Χάρηκε, ήρθε και μετά φτιάχτηκε.

Όχι δεν θέλω, γιατί παίζουμε εκεί πέρα [...] ούτε σε αναρχική ομάδα. Δεν θέλω να είμαι και να ανήκω πουθενά, θέλω να είμαι υπερήφανος για τον εαυτό μου. Εγώ δεν θέλω ποτέ να ανήκω κάπου, δεν είμαι σε κανένα (δεν ανήκω σε καμιά ομάδα).

Άνθρωπος κλειδί στη δεύτερη συνάντηση κατά τη διάρκεια της συζήτησης:

[...] θα κάνει προσφυγή, και αν πάλι δεν τα καταφέρω θα καλέσω τους μπάχαλους (γέλια) [...] θα κινηθώ πολιτικά με καλέσματα και ανακοινώσεις, και φυσικά θα με στηρίζουν όλοι και βλέπουμε τι θα γίνει[...]

Τέλος, κάποιου άλλου είδους συμμετοχή σε κάποια άλλη οργάνωση, σύλλογο, σωματείο, ΜΚΟ ή οτιδήποτε άλλο, δεν εντοπίζεται. Δεν υπάρχουν αναφορές από κανέναν ερωτώμενο.

5.5 Το δέσιμο με τον τόπο και η προσωπική στρατηγική

Στη συγκεκριμένη ενότητα, θα παρουσιαστούν δεδομένα που περιγράφουν την κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση των ερωτηθέντων στην τοπική κοινωνία, αναλύεται εάν έχει υπάρξει δέσιμο με τον τόπο και η στρατηγική των υποκειμένων.

Συνολικά συμπεραίνεται ότι ισχυρός δεσμός με τον τόπο δεν έχει δημιουργηθεί για κανέναν ερωτώμενο. Αρχικά, πρέπει να θεωρηθεί ως δεδομένο, ότι η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, χαρακτηρίζεται από κινητικότητα. Μετακινούνται συνεχώς και πηγαίνουν σε σπίτια και περιοχές, ανάλογα με τη πρόσβαση που έχουν στο τομέα της εργασίας. Βάσει αυτής της τακτικής, δεν δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς με τον τόπο. Ένα επιπλέον στοιχείο που δείχνει τη σχέση και το δέσιμο του ερωτώμενου με τον τόπο, είναι η αντιμετώπιση των υποκειμένων από τους ντόπιους.

Ερωτώμενος Α:

[...] είναι λίγα τα άτομα που δεν μας δέχονται [...]

Φυσικά μας αρέσει η Αλίαρτος μένουμε τόσα χρόνια. Οι ντόπιοι είναι καλοί, αλλά υπάρχουν και άνθρωποι που δεν μας συμπαθούν και φαίνεται [...]

Επίσης, ο τόπος, φαίνεται να είναι αποτρεπτικός ακόμα και για εύρεση συντρόφου.

Ερωτώμενος Α:

εγώ ντρέπομαι εδώ.. άμα πάω Αθήνα (μπορεί να βρει σύντροφο) [...]

Η κακή αντιμετώπιση και η υπογράμμιση της ανεπιθύμητης παρουσίας των μεταναστών στον δημόσιο χώρο, φαίνεται όχι μόνο από τη τοπική κοινωνία, αλλά είναι κάτι που έχει εισπραχθεί από τους ερωτώμενους όταν είχαν επισκεφθεί και άλλες περιοχές. Οι ερωτώμενοι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης και της συζήτησης που ακολούθησε, ένιωσαν την επιθυμία και το θάρρος να μιλήσουν για τις κακές συμπεριφορές που έχουν εισπράξει, κάνοντάς τους να νιώθουν ότι απωθούνται από τη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης. Αναφέρονται κυρίως σε σχόλια που έχουν ακούσει όταν παρευρίσκονται σε μαγαζιά εστίασης, για επίμονα βλέμματα ακόμα και για ρατσιστικές επιθέσεις που αποφεύχθηκαν τελευταία στιγμή.

Άνθρωπος κλειδί:

Φυσικά βιώνω ρατσισμό. Όχι εύκολα., προσπαθώ όταν βγαίνω έξω να είμαι ντυμένος καλά , πλυμένος. Συνήθως όταν ταξιδεύω και όταν είμαι σε λεωφορείο και σε τρένο, ακόμα και στο μετρό, προσπαθώ να στέκομαι όρθιος. Οι γυναίκες δεν κάθονται δίπλα μου και στο μετρό μαζεύουν την τσάντα τους.

Ερωτώμενος Ε:

Η ηλικία 40 – 50 είναι πιο ρατσιστές, αυτοί κοιτάνε έτσι περίεργα.

[...]στη Αττική μια φορά η Χρυσή Αυγή, με ρώτησαν αν είμαι Πακιστανός, και τους είπα όχι είμαι από South Africa.

Αυτό που θα μπορούσε να ορίσει την πιθανή στρατηγική των ερωτώμενων αναφορικά με το ταξίδι και τη διαμονή τους, πλην όλων των άλλων χαρακτηριστικών, είναι εάν έχουν προσδοκίες για το μέλλον τους και ποιες είναι αυτές, εάν κάνουν σχέδια και όνειρα και εάν μέσα σε αυτά υπάρχει το ενδεχόμενο της μόνιμης παραμονής ή της συνέχισης του ταξιδιού.

Σε ερώτηση ποια είναι τα σχέδιά τους και οι στόχοι τους για το μέλλον οι περισσότεροι δήλωσαν ενδιαφέρον για μελλοντική παραμονή στην Ελλάδα, χωρίς όμως να έχουν σκεφτεί εάν θα επιστρέψουν και πότε. Ο σχεδιασμός τους είναι βραχυπρόθεσμος. Την οριστική απόφασή, φαίνεται να επηρεάζει η εκκρεμής κατάσταση που υπάρχει, αναφορικά με την νομιμότητά τους και το νομικό καθεστώς στο οποίο βρίσκονται. Ο «ερωτώμενος Δ» είναι ο μόνος που εκδηλώνει έντονα την δυσαρέσκειά του με την παραμονή του στην Ελλάδα και επιθυμεί να ταξιδέψει προς την Ευρώπη. Ενώ, ο άνθρωπος κλειδί αρνείται έντονα να κάνει σχέδια και όνειρα λέγοντας ότι ο δρόμος είναι μακρύς ακόμα για αυτόν.

Άνθρωπος κλειδί:

Δεν ονειρεύομαι. Αλλά πιστεύω ότι θα έχω τα πάντα αργότερα, δεν θα έχω κανένα πρόβλημα. Έχω δρόμο πολύ μπροστά και θα έχω πάντα. Παλιότερα ονειρευόμουνα να γίνω δικηγόρος, τώρα δεν το σκέφτομαι. Για πολλούς λόγους. Το σχολείο είναι δύσκολο, χαρτιά δεν έχω, γλώσσα δεν ξέρω καλά, δεν ξέρω ιστορία. Και πάω και με ζαλίζουνε με ανθρώπους που κάνανε διάφορα για τη χώρα τους και τη θρησκεία τους. Και στο Πακιστάν θα γινόντουσαν ήρωες. Μου είπε μια δασκάλα στο σχολείο, τώρα δεν υπάρχουν πλέον ήρωες, της είπα ότι υπάρχουν πολλοί. Τριγύρω, κάθε μέρα αλλάζουν αυτά. Μπορεί αύριο να λέτε ήρωα τον Τσίπρα και τον Κασιδιάρη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο έβδομο κεφάλαιο περιγράφει τα συμπεράσματα της εμπειρικής έρευνας, προσπαθώντας να δώσει απαντήσεις στα αρχικά ερωτήματα, συνδέοντας τα αποτελέσματα με όσα ειπώθηκαν στην βιβλιογραφική ανασκόπηση και στη θεωρία.

Συγκεκριμένα, διερευνάται αν υφίσταται κοινωνική ενσωμάτωση των Πακιστανών μεταναστών που διαμένουν στην Αλίαρτο Βοιωτίας και στο αν τα υποκείμενα έχουν πρόσβαση σε υλικά και άυλα αγαθά καθώς και σε υπηρεσίες.

Για να παρατεθούν τα συμπεράσματα, είναι σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι η κοινωνική ενσωμάτωση είναι μια αμφίδρομη διαδικασία μεταξύ των Πακιστανών μεταναστών και της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο σημαντικό ρόλο παίζουν και οι εθνικές και οι ευρωπαϊκές στρατηγικές, που την ενθαρρύνουν ή την αποτρέπουν.

Κατά γενική ομολογία, βάσει του δείγματος που μελετήθηκε και μόνο, στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, δεν διαπιστώνεται ενσωμάτωση. Μελετήθηκαν οι παράγοντες ένταξης και ενσωμάτωσης και η συνολική τους εικόνα τείνει να δείχνει προβληματική. Σε αρκετούς παράγοντες και διαδικασίες ενσωμάτωσης, φαίνεται να δείχνουν περισσότερο ενταγμένοι ή τουλάχιστον περισσότερο εξοικειωμένοι, συγκριτικά με άλλους. Παρόλα αυτά, καταλήγει να είναι ανεπαρκής η ενσωμάτωση και να υπερτερεί ο αποκλεισμός που πιθανόν βιώνουν.

Συνοπτικά, τα σημεία που δηλώνουν τον αποκλεισμό είναι το νομικό καθεστώς, η γλώσσα, οι κοινωνικές σχέσεις, η υγεία και η πολιτικοποίηση. Τα πεδία που τείνουν να δείχνουν ελάχιστη ενσωμάτωση και πρόσβαση είναι η στέγαση, η εργασία, η θρησκεία και οι προσωπικές σχέσεις.

Ο σημαντικότερος παράγοντας, που συμβάλλει στην ενσωμάτωση σε ικανοποιητικό βαθμό ενός μετανάστη, είναι το νομικό του καθεστώς. Στη παρούσα έρευνα εντοπίζεται ως ο πρωταρχικός λόγος που δεν πραγματοποιείται ενσωμάτωση. Επηρεάζει και κατευθύνει πολλές πτυχές της ζωής και της καθημερινότητας των υποκείμενων. Διαπιστώθηκε ότι κανένα υποκείμενο δεν έχει έγγραφα νόμιμης παραμονής. Αυτομάτως, κατατάσσονται σε ένα πλαίσιο παρανομίας, και αυτή λειτουργεί ως γνώμονας για τον τρόπο με τον οποίο δρουν και συνυπάρχουν μέσα στο σύνολο.

Στη συνέχεια, ακολουθεί η εκμάθηση της γλώσσας. Αναφορικά με τη γλώσσα δεν εντοπίζεται καμία ενσωμάτωση και καμία πρωτοβουλία για εκμάθηση. Το επίπεδο γλωσσομάθειάς δεν σχετίζεται με τον συνολικό χρόνο διαμονής τους. Φαίνεται να μην κάνουν καμιά ενέργεια για περαιτέρω γλωσσική επικοινωνία πέραν του χώρου εργασίας τους.

Οι κοινωνικές σχέσεις και οι σχέσεις που προέρχονται από το χώρο της εργασίας είναι ο τρίτος στη σειρά παράγοντας ενσωμάτωσης που τείνει να δείχνει προβληματικός. Όπως διαπιστώνεται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, τα υποκείμενα δυσχεραίνονται αρκετά στο να έχουν κοινωνικές σχέσεις με την κοινωνία. Δυσκολεύονται στην παρουσία τους στο δημόσιο χώρο και να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις με Έλληνες. Οι κοινωνικές σχέσεις που προέρχονται από το χώρο της εργασίας θα μπορούσαν να κοινωνικοποιήσουν τα υποκείμενα, κάτι που δεν συμβαίνει.

Αναφορικά με την υγεία, η μη ενσωμάτωση ανάγεται, αλλά στο πολιτισμικό κεφάλαιο που κουβαλάνε τα υποκείμενα και που έρχεται σε αντίθεση με την υπάρχουσα δυτική αντίληψη πάνω στο θέμα της υγείας. Πιο συγκεκριμένα, από τα αποτελέσματα της συζήτησης φαίνεται ότι οι ερωτώμενοι δεν επισκέπτονται τον γιατρό, λόγω της διαφορετικής αντίληψής τους για την πρόληψη και την πρόσβαση στην υγεία.

Τέλος, η πολιτικοποίηση φαντάζει κάτι πολύ μακρινό. Η μη ενσωμάτωση στο κομμάτι αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες όπως είναι αρχικά η έλλειψη προσωπικής βούλησης για συμμετοχή σε δράσεις με πολιτική χροιά, η ελλιπής γλωσσομάθεια και το νομικό καθεστώς που δεν επιτρέπουν τη δημόσια δραστηριοποίηση.

Υπάρχουν όμως και άλλα σημεία στα οποία δείχνουν ελάχιστη ενσωμάτωση. Τομείς στους οποίους τα υποκείμενα έχουν πρόσβαση, αλλά η ενσωμάτωση δεν είναι πλήρης αλλά ημιτελής. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι έχουν πρόσβαση σε στέγη. Δεν δυσκολεύτηκαν ποτέ να βρουν κάποια οικία για να μείνουν. Το γεγονός όμως ότι έχουν πρόσβαση σε παλαιές κατοικίες, ότι θερμαίνονται με ξυλόσομπα και ότι διαμένουν αρκετά υποκείμενα μαζί, δείχνει να βιώνουν μερική ενσωμάτωση και να υπάρχει πρόσβαση μόνο σε υποβαθμισμένες κατοικίες.

Όσον αφορά την εργασία, οι ερωτώμενοι έχουν πρόσβαση. Τα υποκείμενα εργάζονται, αλλά η ποιότητα της εργασίας και το κοινωνικό στάτους της είναι υποβαθμισμένο

Η θρησκεία και οι προσωπικές σχέσεις είναι πεδία που δείχνουν μερική ενσωμάτωση καθώς και τα Τζαμιά δεν είναι θεσμικά αναγνωρισμένα οι δε προσωπικές σχέσεις φαίνεται να μην νομιμοποιούνται κοινωνικά.

Συνοψίζοντας, η ένταξη και η ενσωμάτωση δεν είναι απλές διαδικασίες. Η κοινωνική ένταξη προϋποθέτει σημαντικό βαθμό ενσωμάτωσης, είναι πολυδιάστατη και μακροχρόνια. Η κοινωνική ενσωμάτωση και δη η επιτυχής, αναφέρεται στην επιτυχή συμμετοχή των μεταναστών στη χρήση και κατανάλωση άυλων και υλικών αγαθών της χώρας υποδοχής, ίδια με αυτή των ημεδαπών (Κόντης, 2013). Είναι μια διαδικασία που δεν εξελίσσεται γραμμικά. Είναι δύσκολο να μετρηθεί, να αντικειμενοποιηθεί και να προβλεφθεί. Η κοινωνική ενσωμάτωση ταυτίζεται και συγχρονίζεται με τις πολιτικό – οικονομικές συγκυρίες και το κεφάλαιο που κουβαλάνε οι λαοί και οι κοινωνίες. Κάθε εθνοτική ομάδα είναι διαφορετική και μοναδική, και σημαντικός παράγοντας στην ενσωμάτωσή τους είναι η ανθρώπινη βούληση και η στρατηγική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αφουξενίδης, Α., Σαρρής, Ν., Τσακριδίδη, Ό., (επιμ.) (2012) *Ενταξη μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές*, Αθήνα, ΕΚΚΕ
- Βαΐου, Ντ. και Στρατηγάκη, Μ., (επιμ.) (2009) *Το φύλο της μετανάστευσης*, Αθήνα, Μεταίχμιο
- Βαρουξή, Χ., Σαρρής, Ν., Φραγκίσκου, Α., (επιμ.) (2009) *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ
- Βεντούρα, Λ., (1994) *Μετανάστευση και έθνος : Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού - Μνήμων
- Βεντούρα, Λ., (επιμ.) (2011) *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα – Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*, Αθήνα, Νήσος
- Γκέμη, Ε., Τριανταφυλλίδου, Α., (2015), *Το αλφαβητάρι της Μετανάστευσης*, ΕΛΙΑΜΕΠ
- Δημητριάδη, Α. (2013) *Διέλευση και μετανάστευση στην Ελλάδα. Η περίπτωση των Αφγανών, Πακιστανών και Μπαγκλαντεσιανών*, Αθήνα, Νήσος
- Έμκε – Πουλοπούλου, Η., (2009) *Η ζωή των μεταναστών στην Ελλάδα. Νομικό καθεστώς, γλώσσα, απασχόληση, ασφάλιση*, Αθήνα, Βογιατζή
- Έμκε – Πουλοπούλου, Η., (2007) *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα, Παπαζήση,
- Ζωγραφάκης, Σ., Κασίμης, Χ., (2014) *Ελληνική οικονομία και μετανάστες – Χτες... σήμερα... αύριο*, σσ 381 – 396
- Καβουνίδη, Τζ., Κόντης, Α., Λιανός, Θ., Φακιολάς, Ρ. (επιμ.) (2008) *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες, πολιτικές, προοπτικές*, Αθήνα, ΙΜΕΠΟ
- Κασίμης, Χ. και Παπαδόπουλος, Α., (επιμ.) (2012) *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια
- Κόντης. Α., (2013) «Στοιχεία Ενταξιακής Πολιτικής: Η Ελληνική Ενταξιακή Πολιτική μεταξύ Ευρωπαϊσμού και Εθνοπολιτισμού», στο ΕΚΚΕ *Μετά – ανάλυση ερευνών για την Κοινωνική Ενταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα, σ. 41- 65

- Λαμπριανίδης, Λ. και Λυμπεράκη, Α. (2001) *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Θεσς., Παρατηρητής
- Μητράκος, Θ., (2013) «Η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία: Μετά-ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 8 (2), σ. 87 – 106
- Μουρούκης, Θ., Ψημμένος, Ι., (επιμ.) (2010) *Οικονομική μετανάστευση στην Ελλάδα : Αγορά εργασίας και κοινωνική ένταξη*, Αθήνα, Παπαζήση
- Μουσιδής, Α., Παπαδοπούλου, Δ.Β (επιμ.) (2011) *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες*, Αθήνα, Κριτική
- Παπανδρέου, Π., (2013) *Παιδιά της μετανάστευσης στην Αθήνα*, Αθήνα, Νήσος
- Παύλου, Μ., Σκουλαρίκη, Α., (επιμ.) (2009), *Μετανάστες και μειονότητες. Λόγος και πολιτικές*, Αθήνα, Βιβλιόραμα
- Salvanou, A., Kambouri, H., (2009) *Culture, Identity And Movement: A Study In The Social Anthropology Of The Everyday Life And Popular Representations Of Migrants From Pakistan In Nea Ionia*, Athens, Project Funded by the John S. Latsis Public Benefit Foundation 2008-2009
- Schnapper, D., Παπαδοπούλου, Δ., (2008 [2007]) *Η Κοινωνική ενσωμάτωση – Μια σύγχρονη προσέγγιση*, Αθήνα, Κριτική
- Τόντσεφ, Πλ. (επιμ.), (2007), *Ασιάτες Μετανάστες στην Ελλάδα – Προέλευση, Παρόν και Προοπτικές*, ΙΔΟΣ, Τμήμα Ασιατικών Σπουδών
- Triantafyllidou, A., Marouf, M., Nikolova, M., (2009) *Greece: Immigration towards Greece at the Eve of the 21st Century. A Critical Assessment*, IDEA, IDEA Working Papers
- Hatziprokopiou, P.A., (2006) *Globalisation, Migration and Socio-Economic Change in Contemporary Greece*, Amsterdam, Amsterdam University Press